

ÂSAFÎ'NİN ŞECÂAT-NÂME MESNEVİSİ*

Süleyman EROĞLU**

ÖZET

Âsafî, XVI. yüzyılda yaşamış şair bir devlet adamıdır. Sultan III. Murad'ın saltanat yıllarında kâtiplik ile başladığı devlet görevini muharip bir asker olarak sürdürmüş, sonrasında beylerbeyliğe kadar yükselmiştir. Başarılı devlet hizmetlerinin yanında tek eseri olan *Şecâat-nâme* mesnevisi ile şair olarak da tanınmaktadır. XVI. yüzyılın önemli gazavatname örneklerinden biri olan *Şecâat-nâme*, 1578-1585 yılları arası Osmanlı Şark seferlerini konu etmektedir. Türk savaş edebiyatının İslami nitelikli ürünleri içerisinde önemli bir yere sahip olan *Şecâat-nâme*, tarihi pek çok bilgiyi ihtiva etmekle birlikte edebî kıymeti yönüyle de kayda değer bir eserdir. Bu çalışmada *Şecâat-nâme* mesnevisi edebî açıdan incelenmiş, Âsafî'nin hayatı hakkında bilgi verilerek eserinden hareketle edebî kişiliği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âsafî, Şecâat-nâme, gazavatname, mesnevi, eski Türk edebiyatı.

ÂSAFÎ'S ŞECÂAT-NÂME MASNAVI

ABSTRACT

Âsafî is a poet statesman who lived in the sixteenth century. He started his career in the state as a scribe during the reign of Sultan Murad the third, and later continued as a combatant soldier, and eventually he advanced in the rank of grand seignior. Beside his successful service in the state, he was known with his only work *Şecâat-nâme* masnavi. The theme of *Şecâat-nâme*, which is one of the important examples of gazavatname, is the Ottoman's travel to the Orient

* Bu çalışma, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda tarafımdan hazırlanmış olan *Âsafî'nin Şecâat-nâmesi (İnceleme-Metin)* adlı doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

** Dr., Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, seroglu@uludag.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 4/7 Fall 2009

between the years 1578-1585. *Şecâat-nâme*, which has a considerable place among the works containing Islamic features in the Turkish war literature, is a remarkable masterpiece since it has many historical documentary and literary significance. In this study, *Şecâat-nâme* masnavi is examined from literary perspective, and information is given on Âsafi's life and his literary characteristics are evaluated through his work.

Key Words: Âsafi, Şecâat-nâme, gazavatname, masnavi, old Turkish literature.

1. Giriş:

Bugünkü bilgilerimize göre Anadolu sahasında yazılı Türk edebiyatı 13. yy.'da başlar ve bu yüzyılda, burada başlayan Türk edebiyatı ürünleri arasında, mesneviler, en geniş yeri kaplar.¹ İran edebiyatından tercüme ve nazire yoluyla başlayan ve ilerleyen süreçte sayı itibarıyla hayli gelişen mesnevi edebiyatımız, yıllar içerisinde mevzu bakımından da giderek zenginleşmiştir.

Eski Türk edebiyatının uzun konularını nazmeden ve nazımla hikâyeyi birleştiren tahkiye yönlü eserler olan mesneviler, konu yelpazesi oldukça geniş eserlerdir. Dini, tasavvufi mesnevilerden aşk, macera mesnevilerine; ahlaki, mizahi mesnevilerden tarihî, hamasi mesnevilere kadar farklı pek çok konuda kaleme alınan eserlerle oluşan Türk mesnevi edebiyatı, zamanla edebiyat tarihimizin oldukça zengin bir sahası haline gelmiştir.

Edebiyatımızın mesnevilerle zengileşen sahasının önemli bir bölümünü şüphesiz tarihî, hamasi mesneviler oluşturmaktadır. Tarihin birçok döneminde gerek padişahlar gerekse önemli mevkilerdeki devlet adamları hem yaşadıkları dönemde kendilerini tanıtmak hem de sonrasında adlarını ebedileştirmek adına yanlarında pek çok sanatçıyı himaye etmişlerdir. Padişah yahut devlet adamlarının himayesindeki bu sanatçı kişilikler kimi zaman duyup kimi zaman da bizzat yaşayıp kayda geçirdikleri pek çok olayı tarihin sayfalarına nakşetmek yanında hamilerinin unutulmaz bir şahsiyet olmalarına da vesile olmuşlardır. İslamiyetin ortaya çıkışıyla birlikte tüm İslami toplumlarda yaygınlaşan gaza ruhunu canlı kılıp gaza neşvesini yaşamakla

¹ Harun Tolasa, "15. yy. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir 1982, S:1, s. 1.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

bütünleşen böyle bir anlayışın varlığı, edebiyatımızda gaza konulu mesnevi örneklerinin artmasında önemli bir etken olmuştur.

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış gazavatname türü eserler, pek çok tarihî şahsiyetin adını ebedileştiren ve tarihe tanıklık eden mühim birer belge niteliğindedirler. Bunun yanında kimi zaman oldukça canlı edebî tasvirler ve mübalağalı bir üslupla bezenmiş savaş sahneleri, konuya uygun ibret verici hikâyeler, savaşın cereyan ettiği coğrafyaya ait çeşitli halk tabirleri ve halk inanışları, atasözleri, deyimler ve söz sanatları gibi edebî öğelere yer vermeleri yönüyle de kayda değer birer edebî metin olma özelliğindedirler.

Bu itibarla, XVI. yüzyılda gerek devlet adamı kimliği ile tarihî kaynaklarda gerekse de *Şecâat-nâme* mesnevisi ile mesnevi edebiyatımızda adı geçen şahsiyetlerden biri de Âsafî'dir.

2. Âsafî'nin Hayatı:

Eski Türk edebiyatında Âsafî mahlasını kullanan dört şairden² birisi olan Dal Mehmed Çelebi, XVI. yüzyılda Sultan III. Murad devrinde yaşamış bir şairdir. Asıl adı Mehmed, şiirdeki mahlası “Âsafî” olan şair,

Çün lakab dehr içre oldı bana Dal

Nokta-i lutfunla anı eyle Zâl (6909)³

beytinde ifade ettiği şekliyle “Dal” lakabıyla anılmaktadır.⁴ Gelibolulu Âlî'nin *Kühü'l-Ahbâr* adlı eserinde “*Egerçi velâdetleri Rûm ilinde*

² Kaynakların Âsafî mahlasıyla şiirler yazdığını belirttiği diğer şairler şunlardır:

1. Âsafî Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman döneminin yeniçeri şairlerindedir. Şiirlerinden başka hoş sohbetliği ve içkiye düşkünlüğü ile de tanınmış, Kanuni devrinde Halep'te ölmüştür. Bkz. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuara*, (Haz.: İbrahim Kutluk), C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.165.

2. Bosnalı Hızır Çavuş, Bosna'da doğmuş, iyi Farsça bilen, muammada üstad bir şairdir. 1621-22(1031)'de Kûfe'de ölmüştür. Bkz. Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, (Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), C.I, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, s.41; Haluk İpekten, - Mustafa İsen, - Recep Toparlı, - Naci Okçu, - Turgut Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.44; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, Dergah Yayınları, İstanbul 1977, s.172.

3. Âsafî, Ali Şir Nevâî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı eserinde adı geçen hafızası çok kuvvetli, güzel beyitleri olan bir şairdir. Bkz. Alî-Şîr Nevayî, *Mecâlisü'n-Nefâis-I* (Haz.: Kemal Eraslan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s.80.

³ Beyit ve varak numaraları *Şecâat-nâme*'nin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 6043'te kayıtlı nüshasına aittir. Metin örnekleri harekeli olan nüshanın imlasına uyularak verilmiştir.

⁴ Franz Babinger, Âsafî'yi Okçuzade Mehmed Paşa olarak göstererek yanılmaktadır. Bkz. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev.: Coşkun Üçök), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000. s.130-131. Kıbrıs ve Halep defterdarlığı yapmış Okçuzade Mehmed (Çelebi) Paşa ile Dal

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009

Siroz nâm şehirde vâkı'dur."⁵ şeklinde verdiği bilgiye göre Siroz'da doğmuştur; ancak doğumuna ilişkin kesin bir tarih söyleyebilmek güçtür. Pek çok şair gibi ilk tahsilinde ailesinden ve yakın çevresinden istifade etmiş olması muhtemel olmakla birlikte, yetişmesinde Lala Mustafa Paşa'nın himayesindeki divan kâtipliğinin büyük etkisi olmuştur.⁶

Âsafî'nin öğrenim hayatının ardından almış olduğu ilk devlet görevi Divan-ı hümayun kâtipliğidir.⁷ Âsafî'nin bu göreve ne zaman ve ne şekilde getirildiği açık değildir. Divan-ı hümayun kâtipliğinin ardından Özdemiroğlu Osman Paşa'nın emrine, tezkirecilik göreviyle memur edilmiştir.⁸

Bir kalem ehli olarak başladığı devlet vazifesini hayatının ilerleyen safhalarında aynı zamanda bir muharebe ehli olarak da

Mehmed Çelebi (Âsafî) aslında farklı kişilerdir. Bu bilgi yanlışlığına, Cornell H. Fleischer de dikkati çekmektedir. Bkz. Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 33. Agah Sırrı Levend ise Âsafî'den Koca Defterdar Mehmed Paşa olarak bahsetmektedir. Bkz. Agah Sırrı Levend, *Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnamesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s.88. Ancak, Âsafî ile Koca Defterdar Mehmet Paşa'nın aynı kişiler olup olmadığı hususunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Mustafa Eravcı da Kınalızade Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şuara*'sına dayanarak verdiği bilgide Âsafî'yi I. Süleyman'ın bölük halkına mensup sadık kullarından biri olarak göstermekle hataya düşmektedir. Bkz. Mustafa Eravcı, "Dal Mehmed Çelebi Âsafî" <http://www.ottomanhistorians.com/database/html/dalmehmed2.html>. (ET: 25.09.2009)

⁵ Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, Nuruosmaniye Ktp., nu. 3409, vr. 241b;

Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Künhü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, C.II, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000, s.306.

⁶ Gelibolulu Âlî'nin "*neşv ü nemâları sâbıku'z-zikr Mustafâ Pâşâ merhûmun kitâbeti hidmetinde gün gibi lâmi'dür.*" ifadeleri de bu bilginin bir ispatı niteliğindedir. Bkz. Gelibolulu Âlî, *a.g.e.*, vr. 241b.

⁷ Âsafî'nin;

Bana divânda olurdu ragbet

Zabt-ı kânûn idüp itdim hizmet (5b)

şeklindeki ifadesinden önceleri Divan-ı hümayun kaleminde kanunlarının zabtına ilişkin katiplik görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bkz. Cornell H. Fleischer, *a.g.e.*, s. 83.

⁸ Âsafî, *Şecâat-nâme*'nin dibacesinde "...*'ale'l-husûs bu bende-i dirîne ve çâker-i kemterineleri 'âlem-i sabâvetden berü âsitân-ı sa'âdetleri hizmet-kârlarından olup mukaddemâ 'Osmân Pâşâ-yı şehâmet-âsâra tezkirecilik nâmıyla hizmet üzre iken ...*" (3b) sözlerine yer vermekle küçük yaşlardan beri padişahın hizmetinde devlet görevinde bulunduğunu ve sonrasında tezkirecilik görevine getirildiğini belirtmektedir. Ayrıca bkz. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.303.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

geçirecek olan Âsafî'nin bizzat iştirak ettiğini bildiğimiz ilk muharebe 9 Ağustos 1578'de kazanılan Çıldır Zaferi'dir.⁹ Lala Mustafa Paşa tarafından Çıldır ve ardından Koyungeçidi zaferlerinde göstermiş olduğu büyük yararlılıktan dolayı "serdar" unvanıyla Şirvan ve Dağıstan'ın muhafazasıyla vazifelendirilen Osman Paşa ile birlikte Âsafî de Şirvan Defterdarı Göğüşzade Mustafa Çelebi'nin emrinde tahrir işlerinden sorumlu olmak üzere sancak beyliği rütbesine terfi ettirilip muhasebe defterleri memurluğuna getirilmiştir.¹⁰ (12 Eylül 1578)

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın hizmetinde uzun süre sancak beyi rütbesiyle Şirvan vilayetinin tahrir işlerindeki mali görevini yürüten Âsafî, aynı zamanda da muharip bir asker olarak vazife görmüştür. Bu iki hizmeti ifası sırasında katıldığı ikinci önemli muharebe 1578 yılının Kasım ayında oldukça çetin koşullarda kazanılan Şemahi Muharebesi'dir.¹¹ İlerleyen süreçte irili ufaklı pek

⁹ Âsafî, Çıldır Zaferi'nde bizzat yer almasını *Şecâat-nâme*'de;

Cengi görmek ola mı girmek gibi

Hiç iştirmek ola mı görmek gibi (141)

dizeleriyle bir anlamda teyit etmekle birlikte bu zafere iştirakinin öncesiyle ilgili bilgi vermemektedir. Âsafî, Çıldır Zaferi öncesinde muhtemelen Lala Mustafa Paşa'nın ordusuyla önce Erzurum'a ardından Ardahan üzerinden Çıldır'a gelmiş olmalıdır.

¹⁰ Âsafî, yine *Şecâat-nâme*'nin dibacesinde bu göreve getirilişini "... *andan sonra sancag-ile defter-dâr-ı emvâl olup hazîne hizmetine me'mûr olduğumda...*" (3b) sözleriyle belirtmektedir. Peçevi İbrahim Efendi ise bu konuda "*Şirvan vilayeti defterdarlığı Gümüşzade Mustafa Çelebi adında bir görevliye verildi. İranlıların uygulamış oldukları gibi yıllık geliri iki yiz kırk yedi buçuk akçe olarak yazım (tahrir) defterine kayd olundu. Zal Mehmed Çelebi adında bir kişi de o ülkenin toprak yazımını yapmakla görevlendirildi.*" kaydına yer vermektedir. Bkz. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, (Haz.: Bekir Sıtkı Baykal), C.II, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 47. Vakanüvis Abdurrahman Şeref de "*Serdâr 'unvânıyla 'Osmân Pâşâ Şirvanı muhâfaza ve Erzurum mîr-i mîrân-ı cedidi Kaytas Pâşâ ma'iyetine ta'yîn kılndı. Evvelce Tiflise dahi müstakalen bir beglerbeği nasb olunmuşdı. Oralarda icâb iden teşkilât ifâ kılndığı sırada Şirvan defter-dârlığı Gümüş-zâde Mustafâ Çelebiye virilip ve Dâl Mehmed Çelebi memâlik-i meftûhanun tahririne me'mûr idilip ka'ide-i mer'îyye-i devlet-i 'aliyye vechile vâridât u mesârifât-ı mahallîyye muhasebe defâtirine ve hâs u ze'âmet ve tumar misallü dirlikler defâtir-i hâkâniyyeye sebt u kayd olundu.*" şeklinde bu bilgiyi doğrulamaktadır. Bkz. Abdurrahman Şeref, "Özdemiroğlu Osman Paşa", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, C.IV, İstanbul 1329, s.1359. Ayrıca bkz. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993, s.66.

Lala Mustafa Paşa'nın Çıldır Zaferi ardından Şirvan'da toplamış olduğu divan aynı zamanda Osmanlı'nın Kafkasya'daki ilk siyasi teşkilatlanmasının gerçekleştiği toplantıdır. Bu esnada Lala Mustafa Paşa'nın yanında yer alanlardan biri de Gelibolulu Âlî'dir. Âlî, sonrasında Lala Mustafa Paşa ile birlikte Şirvan'dan Erzurum'a hareket etmiştir. Bkz. Cornell H. Fleischer, *a.g.e.*, s. 82-83.

¹¹ Âsafî muharebede yer almasını;

Kâyil-i nazm anlara yoldaş idi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

çok muharebede mühim görevlerde bulunmuştur. Âsafî, Osman Paşa tarafından 1582 yılının sonbaharında Kabala Kalesi'nin tamiriyle vazifelendirilmiştir. Bu esnada durumu haber alan İranlılar, gecikmeksizin Kabala Kalesi'ni kuşatmışlardır. Âsafî'nin kumandasındaki Osmanlı askeri kahramanca kaleyi savunurken İranlılar Sultan III. Murad'ın İran tahtının barış teklifini kabul ettiğini ve artık kavganın bittiği yalanına Osmanlı askerini inandırıp asker arasına nifak sokmayı başarmışlardır. İran askeri kaleden çıkanları kılıçtan geçirmiş, Âsafî ise esir olmaktan kurtulamamıştır. Kabala'da 1582 yılının sonlarına doğru uğranılan bu bozgun Âsafî'nin üç yıl sürecek esaret hayatının da başlangıcı olmuştur.

Âsafî, Alamut Kalesi'nde üç yıla yakın bir zaman oldukça çileli bir esaret dönemi geçirmiştir. Esaretten kurtuluşu ise kendisi gibi Alamut Kalesi'nde mahpus, eski dostu ve kader arkadaşı Gazi Giray'ın yardımıyla gerçekleşmiştir. Âsafî'nin İsfahan'da başlayan kurtuluş macerası, 1585 yılı ortalarında Erzurum yakınlarındaki Cinis'te Tebriz seferi hazırlığıyla meşgul olan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın yanında neticelenmiştir.¹²

Esaret yıllarında muharebe hayatından bir süre uzak kalan Âsafî'nin esareti sonrasında yer aldığı ilk muharebe, Tebriz Seferi olmuştur. Erzurum'a ulaşır ulaşmaz ayağının tozuyla yer aldığı bu seferde Osman Paşa gibi uzun zamandır düşlediği Tebriz'in fethi saadetini yaşamıştır. Ardından gecikmeksizin padişaha yazılan arz mektubu ile Tebriz'in muhafazasında kalmak koşuluyla 1585 yılının sonbaharında Kefe beylerbeyliğine getirilmiştir.¹³

Ol tekâpûlar da hep pâdâş idi (1115)

dizelerinde dile getirmektedir.

¹² Oldı çün deşt-i Cinis ana mekân
Mecma'-ı leşker-keş-i şâh-ı cihân (6292)

Ol dilire buldı çün Âsaf vusûl
Eyledi cânı gibi anı kabûl (6299)

Abdurrahman Şeref, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Erzurum'a varışını "993 senesi Şa'bânında serdâr-ı nusret-medâr Erzuruma vusûl buldı." ve Erzurumda geçirdiği süreyi "'Osmân Pâşâ bir buçuk ay kadar Erzurumda istirahat itdi." şeklinde not etmektedir. Bkz. Abdurrahman Şeref, a.g.m., s.1498.

Buradan hareketle Âsafî'nin esaretini noktlayıp Osman Paşa'ya kavuşması 1585 yılının Ağustos ile Eylül ayının ortaları arasında bir tarihte gerçekleşmiş olmalıdır.

¹³ "Leyal-i 'ıydden birinde 'Osmân Pâşâ Gâzî Gerây ile Âsafîyi nezdine çağırıp harb umûrını müşâvere eyledi ve dedi ki: "Ben Tebrize geldim 'Acem çıkıp gitdi ben gidince 'Acem yine gelecektir. Tebrizin hükümet-i 'Osmâniyyede kalması bir emr-i 'asîrdir. Hayli külfet ihtiyârına mütevakkıfdir. Kırım hânı nîgeh-bân olursa devlet-i 'aliyye için muhâfaza husûsı sühûlet bulur ve bir kaç sene i'tinâ ve ikdâm-ı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ayrı bir özen gösterdiği Tebriz'in muhafazasının baş sorumlularından biri olan Âsafî'nin terfi edildiği Kefe beylerbeyliğine geçişi bir türlü gerçekleşmemiştir. Osman Paşa'nın 29 Ekim 1585 tarihindeki vefatı sonrasında, tayininin üzerinden henüz üç dört ay geçmişken bu görevinden azledilmiştir.¹⁴

Âsafî'nin Kefe beylerbeyliğinden azledilişine Ferhad Paşa sebep olmuştur. Özdemiroğlu Osman Paşa'dan sonra Tebriz'in muhafazasındaki başarısızlığından dolayı Cigalazade Sinan Paşa azledilince Ferhad Paşa tekrar Şark serdarlığına getirilmiştir.¹⁵ Âsafî'nin Osman Paşa'ya olan sevgisini ve bağlılığını çok iyi bilen Ferhad Paşa, daha önce Şark serdarlığından azledilişine sebep olan Osman Paşa'ya beslediği kinin acısını bir anlamda Âsafî'den çıkarmıştır.

Beylerbeyliğe terfi edilmekle yüzü gülmeyen Âsafî, 1590 yılının sonlarında (998 Zilkade) Hamza Bey'in azledilmesiyle reisülküttaplığa atanmıştır.¹⁶ Yaklaşık bir yıl bu görevde kalan Âsafî, 1591 yılı sonlarında bu görevinden alınmış, yerine Lâm Ali Çelebi tayin olunmuştur.¹⁷ Âsafî, 1593 yılının Nisan ayında (1001 Receb) Hüseyin Çelebi'nin yerine ikinci kez bu göreve getirilmiş,¹⁸ 14 Temmuz 1593 (14 Şevval 1001) tarihinde yeniden azledilip reisülküttaplık görevini Yahya Çelebi'ye bırakmıştır.¹⁹

Âsafî'nin 1592/93 (1001) yılında ikinci kez getirildiği reisülküttaplık görevinden azledilişinden sonraki hayatı hakkında bir bilgimiz yoktur. Mehmet Nail Tuman'ın kaydına göre 1604 (1014) yılında vefat etmiş, mezarı Hırka-i Şerîf Mescidi'ndedir.²⁰

tâm gösterilirse nüfûz-ı saltanat-ı seniyye belki mütekarrer olur. Ordumuz buradan kalkıp giderse Tebrizi kim kayıracak? Erzurum ve Van vâlilerinin nezâreti kâfi gelmeyecektir. Kırım hânunun inzimâm-ı himmet ü basîretini lâ-büd görüyorum." İkisi dahi Pâşânun bu sözlerini tasdik idiler. Binâen'aleyh Pâşâ Gencede kışlamak üzere Kırım hânlığının Gâzî Gerâya tevcihi ve ana mu'ayyen ve zahîr olmak üzere Âsafî Mehmed Begin Kefe mîr-i mîrânlığına ta'yini husûslarına dâ'ir rikâb-ı hümayûna etrâflı 'arzlar yazdı." Abdurrahman Şeref, a.g.m., s.1502-1503.

¹⁴ Geçdi üç dört ay bu ahvâl ile çün

Kasd idermiş ana ol har gün-be-gün (6877)

¹⁵ Ferhad Paşa'nın Şark serdarlığına ikinci defa tayini 1586 yılı Ocak ayı ortalarında gerçekleşmiştir. Bkz. Bekir Kütükoğlu, *a.g.e.*, s.167.

¹⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *Selânikî Tarihi*, (Haz.: Mehmet İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.I, Ankara 1999, s.227.

¹⁷ *a.e.*, s.250.

¹⁸ *a.e.*, s.311.

¹⁹ *a.e.*, s.324.

Âsafî'nin reisülküttaplık görevleri için ayrıca bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (Haz.: Nuri Akbayar), C.VI, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.1781.

²⁰ Mehmet Nail Tuman, *a.g.e.*, C.II, s.914.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

3. Âsafî'nin Edebî Kişiliği:

Âsafî, tek eseri *Şecâat-nâme*'de ortaya koyduğu edebî kimliği ile kaynaklarda yeterince adından söz ettirebilmiş değildir. Devlet hizmetinde yükselme arzusuyla XVI. yüzyıl Şark seferlerinin cereyan ettiği coğrafyada kültür hayatından ve kültür merkezlerinden uzakta bir ömür geçirmek durumunda kalan şair, edebî kişiliğini ispata pek olanak bulamamıştır. Dürüstlük içerisinde adeta canla başla çalıştığı devlet kademelerinde yüksek mevkilere ulaşamaması ve *Şecâat-nâme*'den başka bir eser kaleme almamış olması da isminin geri planda anılmasına sebep olmuştur.

Gerek devlet hizmetinde gerekse edebî sahada hak ettiği yeri alamayan Âsafî, nazım ve nesirde kendine güvenen bir şairdir. *Şecâat-nâme*'nin dibacesinde sarfettiği "...le'âl-i nesrimi dahi nizâm-ı nazmıma karîn ve bu iki zâde-i tab'ımı şâhidîn-i 'âdileyn idüp min-ba'd da'vâ-yı ma'rifet itdigimce nazm u nesrim gibi iki zîbâ şâhid ve sıdk-makâle güvâh olmaga müsâ'id olalar."²¹ sözleri ve

Çok kulun ma'rifete kâdir olur
Sâhib-i seyf ü kalem nâdir olur (5b)

Şi'r ü inşâ diseler var fenim
Sadr-ı heycâda yirim var benim (5b)

dizeleri Âsafî'nin şiir ve inşada kalemine olan güveninin ispatı niteliğindedir.

Âsafî'nin edebî yönüne ilişkin bu kendi değerlendirmeleri dışında XVI. yüzyıl tarih ve edebiyat sahasının önemli simalarından Gelibolulu Âlî'nin de *Künhü'l-Ahbâr* ve *Nusret-nâme* adlı eserlerinde birtakım değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Âlî, Âsafî'nin ilmi yeterliliği yanında şiir ve inşaya muktedir bir şair olduğunu belirtmektedir. Âlî, "... bir kâmil-i melek-hisâl ve şi'r ü inşâyâ kâdir sâhib-i kemâl idi."²² ve "...istikâmet-i tab'la merdüm-perdâz ve beyne'l-akrân her cihetle mu'ayyenü'l-mikdâr u mümtâz dur..."²³ ifadeleriyle Âsafî'nin edebî şahsiyetine olan takdirini, "...vâkıf-ı rumûz-ı ma'nevî ve mütercim-i ebyât-ı mesnevi..."²⁴ sözleriyle de Mesnevi'yi tercüme edebilecek kadar Farsça bilgisine sahip bulunduğunu ortaya koymaktadır. Âsafî hakkındaki tespitlerini "... niçe yıllar mütelemmiz ü nefâyis-i fevâyid-i

²¹ *Şecâat-nâme*, vr. 4a.

²² Gelibolulu Âlî, *Nusret-nâme*, Nuruosmaniye Ktp., nu. 4350, vr.121b.

²³ Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, vr. 241b.

²⁴ Gelibolulu Âlî, *a.e.*, vr. 241b.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

şi'r ü inşâmızdan gâh u bî-gâh mütelezziz olmuş idi.”²⁵ sözleriyle sürdüren Âlî, Âsafi'nin edebî şahsiyetinin oluşumunda katkısı bulunduğu da bahsetmektedir. Âsafi ve Âlî'nin Lala Mustafa Paşa'nın himayesinde bir dönem birlikte görev almış, çağdaş iki şair olmaları bu görüşü muhtemel kılmakla birlikte Âsafi'nin böyle bir tespiti doğrular hiçbir kaydı yoktur.

Âsafi'nin *Şecâat-nâme*'de ortaya koyduğu edebî kişiliğini Gelibolulu Âlî'nin görüşleri ile birlikte değerlendirdiğimizde, Âsafi'nin dini, ilmi ve edebî sahada kendini yetiştirmiş, âlim bir şair olduğu hükmüne varmak zor değildir. Eserinden Mevlana, Hafız ve Şeyh Sadi'yi okuduğu anlaşılan Âsafi, ayet ve hadislerden mevzuya uygun yaptığı iktibaslarla dini ilimlere ve tasavvufa vakıf bir şair kanaati uyandırmaktadır. Mevlevî bir şair oluşuyla *Şecâat-nâme*'de belirgin biçimde kendini hissettiren Mevlana etkisi, Mevlevî kültürüne olan hâkimiyetini de ortaya koymaktadır.²⁶

Geniş bir kültüre sahip olan Âsafi, şiir tekniğini de iyi bilen bir şairdir. Duru bir Türkçeyle nazmedilmiş beyitlerindeki vezin kusurlarının azlığı vezne olan hâkimiyetinin, mesnevi içerisinde gazel formunda manzumelere yer veriş de klasik şiirin farklı nazım şekilleriyle manzumeler yazabileceğinin bir göstergesidir. Yer yer lirik, didaktik ve pastoral anlatımlarla akıcı kıldığı kendine has üslubunu atasözleri, deyimler, hikâyeler ve ayet hadis iktibaslarıyla zenginleştirmesi geniş bir kültüre ve şairlik perspektifine sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu nitelikleriyle Âsafi, farklı şekil ve muhtevalarda eser kaleme alabilecek düzeyde bir şairdir.

Âsafi'nin edebî kişiliğinde dikkati çeken hususlardan biri de dile olan hâkimiyetidir. Sahip olduğu kelime zenginliğiyle hiç zorlanmadan, kolaylıkla söylenilmiş izlenimi uyandıran beyitleri bunun bir göstergesidir. Bu meziyeti ona kafiye ve redif konusunda da kolaylık sağlamakta, böylelikle şiirinin ahenk düzeyini rahatlıkla artırabilmektedir.

Şecâat-nâme'de edebî sanatlara da başarılı bir şekilde yer veren Âsafi, söz sanatlarını ustalıklı kullanan bir şairdir. Kısa ve özlü söyleyiş içerisinde kimi kıssa ve olaylara işaretle bulunduğu telmihlerle manaya derinlik kazandıran, oldukça çetin geçen savaşları anlatırken sıkça başvurduğu mübalağalarla okuyucuyu kolayca olayın

²⁵ Gelibolulu Âlî, *Nusret-nâme*, vr.121b

Cornell H. Fleischer de bu sözlerden hareketle Âsafi'nin Gelibolulu Âlî'nin öğrencisi olduğunu belirtmektedir. Bkz. Cornell H. Fleischer, *a.g.e.*, s. 84.

²⁶ Gelibolulu Âlî, "... devlet-i dünyeviyede kisvet-i tarikat-ı Mevleviyyeyi disâr idinmiş..." sözleriyle onun Mevlevîliğe intisabını da belirtmektedir. Bkz. Gelibolulu Âlî, *Kühü'l-Ahbâr*, vr. 241b.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

havasına sokan, hoşlanarak kullandığı cinas, tarsi ve aliterasyonlarla Türkçenin ses olanaklarından layıkıyla istifade edebilen Âsafî, söz sanatlarını kullanmaktaki maharetine de yeter bir delil ortaya koyabilmektedir. Böylelikle anlatımındaki doğallığını söz sanatlarıyla ustaca yoğurması, tarihî hadiselerin kuru bir ifadeyle değil şairane bir üslupla karşımıza çıkmasını sağlamaktadır.

Âsafî'nin edebî kişiliği çerçevesinde nazmı yanında nesrinin de yeri bulunduğunu belirtmek gerekir. *Şecâat-nâme*'ye eklemiş olduğu mensur dibacede inşa sanatındaki kabiliyetini ortaya koymaktadır. Yer yer secilerle bezenmiş, berrak bir dille yazdığı dibaceden anlaşılır, ahenkli bir nesir üslubuna sahip olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

Sonuç olarak denilebilir ki; Âsafî, külfetsiz bir dille, sanat kaygısı gütmeyen kaleme aldığı eseriyle Türk dilinin ve klasik şiirin olanaklarını kullanmaya vakıf bir şair görünümü sergilemektedir.

4. *Şecâat-nâme*:

Âsafî'nin bilinen tek eseri *Şecâat-nâme*'dir. Mesnevi nazım şekliyle gazavatname türünde kaleme alınan eser, 6982 beyitten oluşmaktadır. XVI. yüzyıl Osmanlı Şark coğrafyasında yaşanan pek çok mühim hadiseyi tafsilatlı şekilde kaydeden *Şecâat-nâme*, edebiyatımızın önemli gazavatname örneklerinden biri olmakla birlikte aynı zamanda manzum bir tarih eseri niteliğindedir.

Şecâat-nâme'nin Türkiye kütüphanelerinde mevcut iki nüshası bulunmaktadır. İlki İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 6043 numarada kayıtlıdır. Mensur bir dibaceyle başlayıp manzum metinle devam eden nüsha, harekeli nesih hatla ve minyatürlü olarak kaleme alınmış, toplam 289 varaktır. *Şecâat-nâme*'nin bir diğer nüshası da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1301 numarada yer almaktadır. Harekeli nesih bir hatla minyatürsüz olarak kaleme alınan nüsha, mensur dibace ve manzum metinden oluşmakta olup 318 varaktır.

4.1. Yazılış Sebebi:

Mesnevi nazım şekliyle yazılmış eserlerin belirgin özelliklerinden biri de eserin yazılış sebebinin şair tarafından özel bir başlık altında ifade edilmiş olmasıdır. “Sebeb-i te’lif”, “sebeb-i tahrir”, “sebeb-i nazm-ı kitâb” gibi adlarla yer verilen bu bölüme hemen birçok mesnevîde rastlanır; ancak *Şecâat-nâme*'nin kurgusu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

içerisinde bu başlık altında bir bölüm yer almamaktadır. Âsafî, *Şecâat-nâme*'yi yazış sebebine ilişkin olarak dibace ve hatime bölümlerinde bilgi vermektedir.

Âsafî, *Şecâat-nâme*'nin dibacesinde “*pâdişâh-ı dîn-penâh ve sa'âdet-dest-gâh hazretlerinin emr-i şerîfleri ile nazm olunup...*”²⁷ sözleriyle eserini padişahın emri üzerine yazdığını belirtmektedir. İlmi ve edebî hayatın canlanması için çalışan III. Murad'ın kendisi de şiir yazmış ve ilmi eserler telif etmiştir.²⁸ *Şecâat-nâme*'nin şiirde ve nesirde yetenekli bir kalem olan Âsafî tarafından manzum olarak kaleme alınmasının nedeni şair bir sultan adına yazılmış olduğundandır.

Şecâat-nâme'nin yazılış sebebini eserin kaleme alındığı dönem ve bu dönemde Âsafî'nin içinde bulunduğu durumla birlikte değerlendirmek gerekir. Âsafî'nin *Şecâat-nâme*'yi nazmettiği yıllar Kefe beylerbeyliğinden azledilmiş olduğu yıllara tesadüf etmektedir. Bu noktada dibacedeki “*inşâllahü te'âlâ bu bende-i kemterlerinin 'ilm-i nazm ü inşâda bizâ'atı ve fenn-i şimşîr ve şecâ'atda sanâ'atını belki bir cânibe serdâr idüp göndermege liyâkatını müşâhede buyurdıklarında ümmîd-dârem ki bilâ-sebeb elimden alınan Kefe beglerbegiliginden dahi güzîde bir beglerbegilik inâyet buyurilup ser-hadd-i a'dâya irsâl kılalar*”²⁹ sözleri ile:

Kullarun san'atı terk-i cândır
Şâhlar san'atı istihsândır

Leb-i gül-fâmını lutf it depred
Beni beglerbegi it eyleme red (5b)

dizeleri dikkate alınırrsa *Şecâat-nâme*'nin beylerbeylik talebiyle azledilmişlikten kurtuluşa bir vesile olması amacıyla yazıldığı açıktır. Bu bağlamda *Şecâat-nâme*'nin nazmedilişindeki asıl sebebin şair bir padişahın sanatçı ruhunu okşayıp lütfuna ve ihsanına mazhar olmak beklentisi olduğu da bir gerçektir. Âsafî'nin:

Bu kitâb içre ki itdim 'arz-ı hâl
Zerredir hurşîdden iy hoş hısâl (6933)

beytindeki beyanı da bu beklentinin açık bir ifadesidir.

Şecâat-nâme'nin yazılışındaki sebepler sadece bunlarla da sınırlı değildir. Padişahın emr-i şerifleri yanında “*pâdişâh-ı 'adâlet-*

²⁷ *Şecâat-nâme*, vr. 6a

²⁸ Coşkun Ak, *Şair Padişahlar*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 229.

²⁹ *Şecâat-nâme*, vr. 3b

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

'*unvânın nâm-ı nâmîleri*'³⁰ böyle bir eserin yazılmasında ilham kaynağı olmuş, bununla birlikte:

Ol gazâlar kim bulupdur iştihâr
Nazm için anları kıldım ihtiyâr (6956)

denilerek Özdemiroğlu Osman Paşa'nın meşhur gazalarının nazmedilerek methedilmesi de amaçlanmıştır.

Âsafî, konusu itibarıyla bir savaş manzumesi olan böyle bir eseri kaleme almakla Firdevsi'nin Şehnâme ile yaptığını yapmak niyetindedir. Nasıl ki Rüstem-i Zal gibi bir "sipehsâlâr-ı cihân-peymâ"nın İran ve Turan'daki sergüzeşti Şehnâme'de tasvir olunup ebedi kılınmışsa *Şecâat-nâme*'de de "Sultân-ı Sahib-Kirân"ın namı ebedileştirilmek istenmiştir.³¹

Şecâat-nâme'nin yazılış sebepleri içerisinde hayır duaya vesile olacak bir eser ortaya koyma³² ve fatih askerlerin ruhuna bir Fâtiha okutabilme³³ arzusunu da görmek mümkündür.

4.2. Yazılış Tarihi:

Mesnevi nazım şekliyle yazılmış eserlerde usûl halini almış olan eserin yazılış tarihine ilişkin bilgiler, *Şecâat-nâme*'de de yer almaktadır. Dibace ve hatime bölümlerinde verilen bilgilere göre *Şecâat-nâme*, mensur dibacesi ve manzum metni farklı tarihlerde tamamlanmış bir eserdir. *Şecâat-nâme*'nin önce manzum metni sonra da mensur dibacesi kaleme alınmıştır.

Âsafî'nin hatime bölümündeki:
Oldı tokuz yüzle toksan dört o dem
Mâh-ı Şevvâlü'l-mükerrem nısfı hem (6980)

Geçmiş idi hicret-i hayre'l-enâm
Tâ ki pâyâna irişdi bu kelâm (6981)

beyitlerinde verdiği bilgiye göre eserin manzum metninin yazımı 1586 yılının Ekim ayı ortalarında (Şevval 994) tamamlanmıştır.

³⁰ *Şecâat-nâme*, vr. 3a

³¹ *Şecâat-nâme*, vr. 2a

³² Âsafî'nün bu Şecâ'at-nâmesin
Okıyanlar hayr ile yâd eylesün (6976)

Bu kitâbum kala benden sonra çün
Okıyanlar dilerin âmîn disün (1503)

³³ Bu vasiyyetdir sipâh-ı fâtihe
Okıyalar rûhına bir Fâtiha (6979)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Mensur olarak yazılan dibace bölümü, manzum metnin öncesine daha sonra dâhil edilmiştir. Âsafî, dibace bölümünün tamamlanış tarihini aşağıdaki tarih kıtasıyla belirtmektedir:

Bu neberd-i zâl-i dehrin nazm olan dîvânınınun

Başdan zîbâca bir dîbâcedir ser-nâmesi

Âsafî dîbâcesin zerle yazarken hâmesi

Didi târîhin anın *Dalın Şecâ'atnâmesi* sene: 995³⁴

Bu bilgiler ışığında *Şecâat-nâme* 1587 yılında son şeklini almıştır.³⁵

4.3. *Şecâat-nâme*'nin İçerik Özellikleri:

4.3.1. *Şecâat-nâme*'nin Kurgusu:

Belli bir konuyu işleyen bağımsız bir kitap olarak yazılmış mesnevilerin planları genellikle birbirine benzer. Bu genel planda üç bölüm vardır;

Giriş bölümü

Konunun işlendiği bölüm

Bitiş bölümü³⁶

Mesnevi nazım şekliyle yazılmış *Şecâat-nâme*, plan olarak klasik mesnevi kurgusu hususiyetlerine yakınlık göstermekle birlikte kendine has birtakım farklılıklar da içermektedir. Eser, mesnevilerde ender rastlanan mensur bir dibace ile başlamaktadır. Dibaceyi gazavatname türünün özelliğine uygun olarak yer verilmiş iki fihrist takip etmektedir. Fihristlerin ilki Özdemiroğlu Osman Paşa önderliğindeki önemli savaşları ve bu dönemdeki önemli olayları, ikincisi ise Âsafî'nin başından geçen kayda değer hadiseleri özetlemektedir. Giriş bölümünde sırasıyla 23 beyitlik besmele ve tevhit, 6 beyitlik na't, 12 beyitlik dört halifeye övgü, 27 beyitlik Sultan III. Murad'a methiye ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın biyografisine yer verilmektedir. *Şecâat-nâme*'nin giriş bölümünde münacat, miraciye ve sebep-i telif kısımlarına yer verilmemiştir.

Mesnevilerde giriş bölümünü asıl konunun işlendiği “âgâz-ı dâstân” bölümü takip eder. *Şecâat-nâme*, giriş bölümünden sonra klasik mesnevi kurgusundan biraz farklı bir kurguda devam

³⁴ *Şecâat-nâme*, vr. 6b.

³⁵ Agah Sırrı Levend *Şecâat-nâme*'nin yazılış tarihine ilişkin olarak sadece manzum metnin bitiriliş tarihini vererek eserin bittiği tarihi 1586 (994) olarak göstermektedir. Bkz. Agah Sırrı Levend, *a.g.e.* s.89.

³⁶ İsmail Ünver, “Mesnevi”, *Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 432.

etmektedir. Âsafî, bu noktada biraz sıra dışı davranmıştır. Asıl konu itibariyle Özdemiroğlu Osman Paşa'nın fetihlerini metheden bir mesnevi olan *Şecâat-nâme*, Çıldır Zaferi ile Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ölümü arasında geçen olayları ihtiva etmektedir; ancak âgâz-ı dâstân bölümü Çıldır Zaferi ile değil Şemahi Zaferi ile başlatılmaktadır. Çıldır Zaferi her ne kadar Osman Paşa'nın gösterdiği büyük yararlılıklar neticesinde kazanılmışsa da bu zaferde ordunun kumandası Lala Mustafa Paşa'nın elindedir. Osman Paşa'nın Çıldır Zaferi'nde gösterdiği yararlılıkların ardından serdar unvanıyla kazandığı ilk zafer ise Şemahi Zaferi'dir. Âsafî'nin *Şecâat-nâme*'de böyle bir kurgulamaya gidip âgâz-ı dâstânı Şemahi Zaferi'yle başlatmasındaki sebep, asıl konuya içtenlikle bağlı olduğu memduhunun asıl zaferiyle başlamak istemesindedir. Böylelikle Şemahi Zaferi'yle başlayan bölüm Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ölümüyle son bulmaktadır. Âgaz-ı dâstânın ardından -Ferhad Paşa'ya dair- tercüme-i hal ve şikâyetname türünden manzumelere yer verilmiştir.

Şecâat-nâme'nin bitiş bölümü, hatime başlığı altında verilmiştir. Bu bölümde eserin yazılışına ve bitiriliş tarihine dair bilgiler verilmiş olup eser, dua kısmıyla son bulmaktadır.

Mesnevi nazım şekli edebiyatımızda ve hemen tüm İslami edebiyatlarda genellikle uzun konuların nazmedilişinde kullanılmış bir nazım şeklidir. Şairler, uzun konuları mesnevi şeklinde nazmederlerken anlatımda monotonluğa düşmemek ve okuyucunun dikkatini dağıtmamak düşüncesiyle zaman zaman farklı nazım şekillerine de yer vermişlerdir. Daha çok Türk mesnevi şairlerinin eserlerinde görülen bu duruma *Şecâat-nâme*'de de rastlanmaktadır. *Şecâat-nâme*'nin kurgusu dâhilinde klasik mesnevi kurgusu dışında değerlendirilebilecek gazel nazım şekliyle yazılmış 4 farklı manzume daha yer almaktadır.³⁷

4.3.2. *Şecâat-nâme*'nin Konusu:

Osmanlı ordusuna Gürcistan yolunu kapamak isteyen İranlıların Çıldır civarına yaklaştığı haberinin ulaşması üzerine serdar Lala Mustafa Paşa, düşmanın karşılanması için Derviş Paşa'yı

³⁷ Gazel I *Şecâat-nâme*, vr. 24a

Gazel II *Şecâat-nâme*, vr. 27b

Gazel III *Şecâat-nâme*, vr. 39a

Gazel IV *Şecâat-nâme*, vr. 61b

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

görevlendirir. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın takviye güç olarak imdada yetişmesiyle İran gücü bozguna uğrattır.

Çıldır Muharebesi'nin zaferle sonuçlanması aynı zamanda Osmanlı ordusuna Gürcistan kapılarını da açmıştır. Çıldır Muharebesi'nde büyük yararlılıklar gösteren Osman Paşa, bu zaferin ardından Tiflis'in fethiyle görevlendirilir ve ciddi bir direnişle karşılaşmaksızın Tiflis'i de fetheder. Osmanlı ordusu, Çıldır ve Tiflis'in fethinin ardından Şirvan'a yönelir.

Şirvan'ı almak niyetindeki Osmanlı ordusu, Kınık nehri civarına geldiğinde Tebriz hâkimi Emir Han kumandasındaki İran gücünü bozguna uğratarak yoluna devam eder. (Koyun Geçidi Muharebesi – 9 Eylül 1578) Ancak, bu esnada baş gösteren erzak sıkıntısı ve nehrin azgın suları askeri epey müşkül bir durumda bırakır. Askerinin birçoğunu kaybederek türlü zahmetlerle Kınık nehrini geçen Osmanlı ordusu ardından Ereş'e ulaşır. (15 Eylül 1578)

Serdar Lala Mustafa Paşa, fethedilen toprakların muhafazası ve İranlıların kış saldırılarına karşı ordunun tehlikeye düşmemesi için beylerbeylerinden birini Şirvan'ın muhafazasıyla görevlendirmek için hemen büyük bir divan toplayıp istişareye başlar. Neticede Özdemiroğlu Osman Paşa asker ve hazine hususunda arzularının yerine getirileceği sözünü alarak Şirvan serdalığını kabul eder.

Şirvan serdarı Osman Paşa, gecikmeksizin beylerbeylerini toplar ve Kaytas Bey'i Erzurum beylerbeyliğine getirip Şirvan'ın muhafazasıyla görevlendirir. Gönüllü olarak Şirvan'ın muhafazasında kalmak isteyenlerden İbrahim Bey Ruha (Urfa), Kürt Abdurrahman Bey Karahisar-ı Şarkî, Seydi Gazi Beg Kiği, Budak Bey Sincar, Ahmed Beg Siverek, Veli Bey Çapakçur, Piyale Bey Harput sancaklarına, Kâtip Hurrem Bey sol ulufeciler ağalığına, Âsafi Dal Mehmed Bey Osman Paşa'nın tezkireciliğine, Kara Ahmed Çavuş karşı çavuşluğuna tayin edilir. Böylelikle Osmanlı'nın Kafkasya'daki ilk idari teşkilatlanması da gerçekleştirilmiş olur. (12 Eylül 1578)

Serdar Lala Mustafa Paşa 8 Ekim 1578 (6 Şaban 968) tarihinde ordusuyla Erzurum kışlağına çekilmek üzere Şirvan'dan ayrılır. Şirvan'da zayıf kuvvetlerle kalan Osman Paşa askerinin moral kazanması ve ganimet temini için İbrahim Bey ve Abdurrahman Bey'in refakat ettiği Kaytas Paşa önderliğindeki askeri, Partaloğlu komutasındaki İran ordusu üzerine gönderir. Hezimete uğrayan Partaloğlu kaçarken, Osmanlı askeri mühim bir ganimetle geri döner. Ardından Salyan'da Şirvan askeriyle gücünü takviye edip otuz bin askerle Osmanlı kuvvetlerine saldırıya hazırlanan Eres Han üzerine

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

baskın düzenlenir. Oldukça çetin geçen savaşın ardından epeyce kayıp veren Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalır.

Eres Han'ın gücüne ve verilen kayba aldırılmayan Osman Paşa, Eres Han tehlikesini bertaraf etmekte kararlıdır. Osman Paşa Şemahi'de sefer hazırlığındayken Eres Han, Gence hâkimi İmam Kulu Han ve Partaloğlu ile güçlerini birleştirip Ereş'e saldırır. Haberi alan Osman Paşa, topçularla desteklediği otuz bin kişilik bir kuvvetle gecikmeksizin Ereş'e yönelir. İki ordu olanca güçleriyle çarpışırken Adil Giray önderliğinde Gazi Giray, Mübarek Giray ve Saadet Giray'ın da içlerinde bulunduğu Kırım ordusunun imdada yetişmek üzere olduğu müjdesi ulaşır. Muharebenin üçüncü gününde Adil Giray'ın öncü kuvvetinin yetişmesiyle üstünlüğü ele geçiren Osmanlı ordusu şiddetli bir saldırı sonucunda İran ordusunu hezimete uğratar, Eres Han tutsak edilir. Şemahi Muharebesi'nin kazanılmasının ardından Osman Paşa, Kırım ordusuna bir minnet ifadesi olarak Salyan bölgesinin Tatar askerince yağmasına müsaade eder. Ne var ki yağmanın rehabetine kapılan Adil Giray ve askeri çok geçmeden karşısında İran askerini bulur. Selman Han kumandasındaki yüz bin kişilik İran ordusu karşısında güç yetiremeyen Adil Giray ve askeri hezimete uğramaktan kurtulamaz.

Osman Paşa, Tatar askerinin bu hezimetini üzerine Şemahi gibi savunması oldukça güç bir bölgede bulunmaktansa daha güvenli bir mevki olan Demirkapı Kalesi'ne harekete karar verir. Osmanlı askeri, kışın olanca şiddetine rağmen Demirkapı yoluna düşer. Yollarda donup telef olan asker sayısızdır. Âsafî de hazinenin Demirkapı'ya emniyet içinde ulaşması için refakata memur edilir. Yolculuğun dokuzuncu gününde tamamen Demirkapı'ya ulaşılır ve askerinin bu bölgede kışlaması kararlaştırılır.

Özdemiroğlu Osman Paşa ve askerinin Demirkapı'ya çekilmiş olduğundan haberdar olan Kaçar Muhammed Han (Halife) bu fırsattan istifade ile Şirvan'ı yeniden zabt etmek için İran hükümetinden ısrarla izin ister ve amacına ulaşır. Osman Paşa, saldırıya karşı koymak için Burhanoğlu Ebubekir Mirza'yı görevlendirdiyse de Ebubekir Mirza muharebe esnasında korkup geri çekilir. Osmanlı ordusu hayli kayıp vermektan kurtulamaz. Var gücüyle kılıcına davranan Osman Paşa'nın tasarrufunu ortaya koymasıyla İran gücü firara mecbur kalır.

Salyan Zaferi'nin sonrasında Selman Han'ın bozgununda esir düşen Adil Giray'ın intikamını almak isteyen kardeşi Mehmed Giray'ın bir süredir harp hazırlığı yapmakta olduğu bilinmektedir. Mehmed Giray önderliğindeki Kırım ordusu 10 Ekim 1579 (18 Şaban 987) tarihinde Demirkapı'ya ulaşır. Mehmed Giray ve ordusu türlü

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

ikramlarla karşılanır. Ardından Bakü'yü zabtetmiş olan Ali Han ve Maksud Beg üzerine asker gönderen Osman Paşa, Bakü'yü teslim alır. Bakü'nün ele geçirilmesiyle Osmanlı askerine Azerbaycan yöresinin kapıları açılır.

Azerbaycan yöresinin Osmanlı için önemini farkında olan Osman Paşa, yörenin fethinin tamamıyla gerçekleşmesi ve fethedilen toprakların emniyete alınması için gecikmeksizin Lala Mustafa Paşa'yla istişarede bulunur. İstişare sonucunda üzerinde uzlaşılan karar Osman Paşa, Lala Mustafa Paşa ve Kırım hanı Mehmed Giray'ın askerlerinin birleştirilip öncelikle Kazvin'in fethinin gerçekleştirilmesidir. Kazvin'in fethi amacıyla yola çıkmışken Lala Mustafa Paşa'nın verdiği sözde durmayıp Kars'tan Erzurum'a yöneldiği haberi ulaşır. Ahde vefasızlığın haberi, Mehmed Giray'da tam bir hayal kırıklığına yol açar. Mehmed Giray bu vefasızlığı içine sindiremeyen askerinin direnişine karşı koyamayıp Kırım'a dönme kararı alır. Osman Paşa, Mehmed Giray'a dönmeden önce son bir kez askeriyle Şirvan'da kışlamayı teklif ettiyse de Mehmed Giray oğlu Saadet ve kardeşi Gazi Giray'la birlikte iki bin civarında askeri Şirvan'da bırakıp hemen ayrılır. Onu müteakip Pîre Muhammed Han'ın Şirvan üzerine yürümesinden korkan Saadet Giray da babasının çağrısıyla Şirvan'dan ayrılmaya karar verir.

Mehmed Giray ve Saadet Giray'ın ayrılışından cesaretlenip Şirvan ve Demirkapı'yı yeniden ele geçirmek isteyen İran ordusu çok geçmeden Şirvan üzerine yürür. Şirvan'daki işgalci İran ordusunun bastırılmasına Kaykî Mustafa Bey kumandasında bir kuvvet gönderilir. Âsafi'nin de takviye güç olarak destek vermesiyle İran ordusu bozguna uğratılır. Bu bozgun neticesinde neredeyse Şirvan'a bir daha ayak basmamak üzere geri çekilen İran ordusunun bu durumundan istifade eden Osman Paşa, derhal Bakü Kalesi'nin tamirine girişir.

Hezimetin haber alınmasının ardından bunun öcünü almak isteyen İranlılar, derhal Bakü'nün kuşatılması amacıyla elli altmış bin civarında askerden oluşan bir orduyu Pîre Muhammed Han ve Selman Han önderliğinde yola çıkarır. Bunun üzerine Ferhad Bey, Kaykî Bey, Ali Bey ve Âsafi'nin de yer aldığı Osmanlı kuvveti Şemahi'ye yönlendirilir. Şemahi önlerinde rastlaşan iki ordu muharebeye giriştiyse de İran gücünün çokluğu karşısında Osmanlı ordusu geri çekilmek mecburiyetinde kalır. İranlılar ardından Bakü'yü kuşatır. Ahmed Bey tarafından kahramanca savunulan Bakü takviye kuvvetlerin imdada yetişmesiyle kuşatmadan kurtulur.

Çok geçmeden İran şahınca Şirvan'a hanlık unvanıyla vali atanan Peyker Han on beş bin askerle Şirvan üzerine gönderilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Bunun üzerine Osman Paşa, Gazi Giray önderliğindeki orduyu Şirvan gücüyle destekleyip Peyker Han üzerine gönderir. Karşılaşan iki ordu şiddetle çarpışırken Ebubekir Mirza İran ordusu ile baş edilemeyeceği korkusuna kapılıp beraberindeki Şirvan askerleriyle birlikte firar eder. Neticede zayıf düşen Osmanlı ordusu bozguna uğrayınca Gazi Giray İranlılara esir düşer. Ardından Alamut Kalesi'ne gönderilip hapsedilir. Bu galibiyetin ardından İranlılar Aksu'ya kadar olan Şirvan bölgesini işgal ederler.

Şirvan bölgesinin İranlılarca işgali, Osman Paşa ve Osmanlı askeri için ileride yaşanacak kara günlerin de bir habercisidir. Osman Paşa'nın işgalin derin ıstırabını hissetmekteyken devletten hazine gönderilmemesi ve askere dağıtacak ulufeyi temine güç yetirememesi çektiği çileyi büsbütün artırmıştır. Ne düşmana karşı koyacak sayıda askeri ne de hali hazırda mevcut akçesi vardır. İran hücumuna ve yaklaşan kış şartlarına karşı askerin sığınacağı emniyetli bir yer temin etmek için Âsafî ve Kaykî Bey'i derhal Kabala Kalesi'nin tamirine gönderir. Ne var ki Partal Oğlu Mustafa Bey kumandasında Ereş'te konuşlanmış bulunan dört beş bin kişilik İran kuvveti derhal Kabala Kalesi'ni de kuşatır. Olanca şiddetiyle süren kuşatmaya karşı var gücüyle direnen Osmanlı askeri, kuşatmanın on sekizinci gününde baş gösteren açlık neticesinde bitap düşer. Günlerce tuzsuz at eti yiyerek savaştan asker Âsafî'nin üstüne yürümekten de geri durmaz, hatta bir kısım asker firar edip İran saflarına katılır. İranlılar savaştan bezgin düşmüş, kuşatmadaki Osmanlı askerini savaşın barışa tebdil olduğu yalanına inandırmayı da başarır. İran askerinin nifakına kanan askerin direnişine karşı koyamayan Âsafî için kaleden çıkmaktan başka çare yoktur, istemeden de olsa kaleyi terk eder ve İran eline esir düşüp Partal Oğlu Mustafa Bey'e teslim edilir.

Gazi Giray'ın ardından Âsafî'nin de esir düşmesi Osman Paşa'nın işini bir hayli zora sokmuştur. İranlıların elinde ilk olarak sorguya çekilen Âsafî, şiir ve inşadaki marifeti anlaşılınca marifetine hürmeten işkenceden kurtulur. Hapsedilmek üzere Gazi Giray'ın yanına, Alamut Kalesi'ne gönderilen Âsafî, bir kuyuya atılır. Zülfikar Abdal adlı bir mahkûmun da yer aldığı bu kuyuda Âsafî'nin üç yıl sürecek mahkûmiyet serüveni de başlamış olur.

Kabala'da da Osmanlı ordusuna galip gelen İranlıların taarruzuna güç yetiremeyeceğini anlayan Osman Paşa, önce Demirkapı'ya çekilir ve ardından çaresiz durumunu İstanbul'a bildirir. Şirvan bölgesinin neredeyse tamamının elden çıktığını nihayetinde anlayan Osmanlı hükümeti, Demirkapı'ya çekilen orduya acilen takviye kararı alır. Osman Paşa, dört gözle beklediği takviye gücü Demirkapı'da izzet ve ikramlarla karşılar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Demirkapı'ya kadar çekilmiş bulunan Osmanlı ordusunun bu zayıf anından elden geldiğince yararlanmak isteyen İmam Kuli Han da bahara kadar gücünü artırmak çabasıdadır. İlkın mevcut askerini toparlar. Gürcü hakimi Aleksandır Han'dan aldığı yardımla gücünü kırk elli bin asker düzeyine çıkarır ve Kür nehrini geçip Şirvan üzerine yürür. Niyazabad civarında şiddetli çarpışmalar yaşanır ve Osmanlı ordusu bir kez daha bozguna uğramaktan kurtulamaz. Uğranılan bozgun neticesinde pek çok asker yanında Mustafa Bey, Abduloğlu, Divane Malkoç ve Yakup Bey şehit düşer. Kalan askerın çoğu çareyi kaçmakta bulup Demirkapı'ya ulaşmakla ancak canlarını emniyete alabilir.

Osmanlı askerinin böyle bir hezimetini içine sindirmesi mümkün değildir. Askerdeki intikam hırsını gören Osman Paşa, askerın eksik olan teçhizatının acilen tamamlanıp İranlılar üzerine yürünmesine karar verir. Mevcut gücüyle epeyce kendine güveni gelen ve bununla da gururlanan İmam Kuli Han, Osman Paşa'ya meydan okurcasına Demirkapı'dan çıkıp savaş meydanında hesaplaşma çağrısında bulunur.

Askerini savaşa hazırlayan Osman Paşa, ordusuyla Samur nehri üzerinden hareketle Vilayet Harkı dâhilindeki Palasa adıyla anılan mevkiye gelip konuşlanır. Osman Paşa'nın da bizzat meydanda yer aldığı şiddetli çarpışmalarda her iki taraf da ağır derecede kayıp verir. Muharebenin dördüncü gününde İranlılar ağır bir mağlubiyete uğrar. Böyle çetin bir mücadelenin ardından mükâfatı fazlasıyla hak eden Osmanlı askeri, İran ordusunun meydanda bıraktığı ganimetle geri döner.

Elde edilen bu önemli zafer, İran gücünü önemli ölçüde kırmıştır. Durumu fırsat bilen Osman Paşa, gecikmeksizin Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa'yı Şirvan serdarlığına atayıp İstanbul'a hareket etmek üzere Demirkapı'dan ayrılır. Askeriyle kona göçe nice zorluk içinde Kırım'a ulaşır.

Kırım'a ayak basar basmaz Mehmed Giray Han'ın davetini içeren bir mektup alır. Lala Mustafa Paşa'nın vefasızlığı bahanesiye Kırım'a geri dönen Mehmed Giray'ın bu tavrını affetmemiş olan Osman Paşa, samimiyetine ve dürüstlüğüne inanmadığı bu kişinin davetine ihtiyatla yaklaşır. Mehmed Giray tahtını korumak için görünüşte samimi, gerçekte sahte davetlerle Osman Paşa'yı tuzağa düşürmeyi amaçlamaktadır. Her ne yaptıysa tedbiri elden bırakmayan Osman Paşa'ya karşı Mehmed Giray'ın tek çaresi savaşmak kalır.

Mehmed Giray, oğlu Safa Giray komutasında bir kuvveti Kefe Kalesi'ne, Osman Paşa üzerine gönderir. Osmanlı askeri Kırım

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

saflarındaki Çerkez ve Nogay kollarının üstün gayretleri ile topçu ve okçu birliklerinin olağanüstü çabası karşısında yaman bir mücadelenin içine düşmekten kurtulamaz. Osman Paşa'nın elindeki az sayıda askerle Mehmed Giray'a karşı koymaya çalıştığı esnada Azak kaptanı Kılıç Ali Paşa Kefe sahiline ulaşır imdada yetişir. Mehmed Giray'ın yanında büyük bir sadakat ve cansiperane bir gayretle savaşan Çerkez güçleri büyük bir cesaretle denize at sürüp gemiyi ok atışına tutarlar. Atılan oklar neticesinde gemisi hasar gören Kılıç Ali Paşa, okların menziline kurtulmak amacıyla demir alıp geri çekilmek zorunda kalır. Mücadelenin kırkinci gününe ulaşılmıştır ki Kaptan Ali Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Kefe sahilinde yeniden belirir. Kaptan Ali Paşa, Kefe'ye yalnız destek güçle değil, merkezî hükümetçe Mehmed Giray'ın yerine Kırım tahtına getirilen İslam Giray'la birlikte dönmüştür. Osmanlı donanmasını karşısında gören ve İstanbul tarafından tahtının da artık elinden alındığını duyan Mehmed Giray, neye uğradığını anlamakta gecikmeyip çareyi askerini alıp kaçmakta bulur. Her ne tedbir eyleyip her ne hileye başvurduysa muradına ulaşamayan Mehmed Giray, Kefe'den kaçır. Mehmed Giray'ın takibine kardeşi Alp Giray görevlendirilir. Bir kaç gün süren takibin ardından ele geçirilen Mehmed Giray, kardeşi tarafından öldürülür.

Mehmed Giray'ın öldürülmesinin ardından İslam Giray'a türlü nasihatlerle saltanatını tevdi eden Osman Paşa, tam bir vakıya dönüşen İstanbul yolculuğuna devam etmek üzere Kefe'den ayrılır. Kaptan Ali Paşa'yla beraber kadırgalarla yola çıkan Osman Paşa, uzun deniz yolculuğunun ardından Beşiktaş'a ulaşır. (28 Haziran 1584)

Osman Paşa'nın İstanbul'a ulaştığını haber alan Sultan III. Murad, hemen Paşa'yı huzuruna davet eder. Geçmişte göstermiş olduğu kahramanlıkları halkın dilinde adeta destanlaşan Osman Paşa'nın yol aldığı güzergâh bu cesur kumandanı görmek üzere sel olup akan İstanbul halkıyla adeta dolup taşır. Huzura kabulde padişah tarafından büyük bir samimiyetle karşılanan Osman Paşa, sadrazamlığa terfi ettirilir.

Mehmed Giray'ın katledilişinin ardından Kırım tahtına İslam Giray'ın getirilmesiyle Kırım meselesi halledilmiş değildir. Bölgeden fena haberlerin gelmesi çok fazla gecikmez. Mehmed Giray'ın oğlu Saadet Giray amcası İslam Giray'a karşı gecikmeksizin isyan hareketine girişir. İsyân haberinin İstanbul'a ulaşması üzerine Osman Paşa, isyanın bastırılması görevini padişah'tan talep edip iznini ister. İzin talebi padişah tarafından makul görülen Osman Paşa, Ferhad Paşa'yı isyanın bastırılmasıyla vazifelendirerek Kırım'a gönderir. Ferhad Paşa komutasındaki muzaffer Osmanlı askeri, bir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

zafere daha muvaffak olup Kırım tahtının asi hanzâdelerinin isyanını bastırmayı başarır. İsyanın bastırılması bir anlamda Kırım'ın taht kavgasının halli anlamına da gelmektedir. İslam Giray, padişah adına hutbe okutup salimen tahtına oturur.

Tüm bu yaşananlar bir yana dursun İran üzerine seferlerden vazgeçmek niyetinde olmayan Sultan III. Murad, Kırım meselesinin hal yoluna koyulduğu haberinin İstanbul'a ulaşmasının ardından Osman Paşa'ya derhal Tebriz'in fethini emreder.

Kırım tahtının varislerinden Saadet Giray'ın amcası İslam Giray'a karşı başlattığı isyan hareketi İran cephesinde adeta bir zafer müjdesi gibi yankı bulmuştur. Bu durum üzerine İranlılar isyancı Tatarlar ile el birliği edip bir an önce Osmanlıyı köşeye sıkıştırmak hevesine kapılırlar. Gazi Giray hapisten alınıp kendisine Kırım tahtı teklif edilir. Gazi Giray, başta İran tarafının vaatlerini kabul etmiş gibi görünür. Zamanla sahte bir samimiyet geliştiren Gazi Giray'ın asıl niyeti bir an önce esaretten kurtulup Osmanlı toprağına, Osman Paşa'ya kavuşmaktır. Alamut Kalesi'nden alınan Gazi Giray, Kazvin'e getirilip İran sarayına yerleştirilir. İran sarayında şehzade Hamza Mirza ile muhabbetini günden güne artıran Gazi Giray, artan muhabbetine istinaden çok geçmeden Âsafî'nin kuyu hapsinden affını talep eder. Gazi Giray'ın Âsafî'ye olan kefaletine duyarsızlık göstermeyen Hamza Mirza, tüm muhalefetlere rağmen Âsafî'nin Alamut Kalesi'nden alınmasına hükmeder. Alamut Kalesi'nden alınan Âsafî, Hamza Mirza'nın huzuruna iletilmek üzere yola çıkarılır. Âsafî, divanda huzura kabul edilir. Hamza Mirza Âsafî'den itaatkâr sözler beklerken Âsafî, sözünü esirgemeksizin İran tahtını ve İran askerini yermekten geri durmaz. Divanı huzurunda bu tür sözlerle hakarete uğramayı beklemeyen Hamza Mirza, bir anlamda Âsafî'yi konuşturduğuna pişman olur. Divandakiler Âsafî'nin derhal katledilmesini talep etseler de Hamza Mirza vardığı karar üzere Âsafî'nin katli yerine önce sopalanmasını, ardından zincire vurulmasını emreder.

Gazi Giray, her halükarda arkasında durduğu Âsafî'nin zincire vurulmasını önleyemese de kuyu hapsinin sona ermesine vesile olmuştur. Çok geçmeden de Âsafî'nin Isfahan'a sürgün edilmesine karar verilir. Isfahan'a gönderilmek Âsafî için esaretin bitişi olmasa da bir anlamda kurtuluşun başlangıcıdır. Refakatine tayin edilen gözcülerin sıkı takibinden bir yolunu bulup kurtulmak, Osmanlı toprağına ve çok sevdiği Osman Paşa'ya kavuşmak Âsafî'nin en büyük arzusudur.

Âsafî, bu hal üzere Isfahan'da beş altı ay geçirmiştir ki yanına kendi gibi dört yoldaş edinip firara karar kılar. Dört yoldaş çok

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

geçmeden bir yolunu bulup muhafızları atlatmayı başarırlar. Firar yolunda ilkin Şiraz'a yönelirler.

Dört yoldaş bir yandan çekilen onca zahmet, öte yandan can havliyle günlerce aç, sefil bir halde yol alıp nihayetinde Şiraz'a ayak basarlar. Şiraz'da bir süre kendilerine gelip Kazirun, ardından da bir sahil kasabası olan Ray şehrine yönelirler. Ray şehrine gelmekteki amaçları deniz yoluyla Basra'ya geçmektir. Âsafî'nin bir haftalık bir bekleyişin ardından Ray'da başlayan ve altı gün süren deniz yolculuğu Basra yakınında bir sahilde son bulur. Âsafî için Osmanlı toprağı Basra'ya ayak basmak aynı zamanda esaretin de bitişi demektir. Ayağının tozuyla Basra Beylerbeyi İskender Paşazade Ahmet Paşa ile buluşur Tüm detayıyla anlattığı serencamı tam bir ibret ve cesaret hikâyesi olan Âsafî'yi can kulağıyla dinleyen Ahmet Paşa türlü lutuf ve ihsanlarda bulunur.

Âsafî, esareten kurtulmuş olsa da vuslata ermiş değildir. Kurtuluşun vuslata erişi, en büyük arzusu olan Osman Paşa'ya kavuşmakla gerçekleşmiş olacaktır. Bu niyetle Ahmet Paşa'dan izin talep eden Âsafî, Bağdad'a gitmek üzere Basra'dan ayrılır. Bağdad'a ulaşmasının ardından vakit geçirmeksizin Diyarbakır'a yönelir. Diyarbakır'da beylerbeyi tarafından karşılanıp ağırılanan Âsafî, Erzurum'da Tebriz seferinin hazırlığıyla meşgul olan Osman Paşa'ya kavuşmak üzere bu kez Erzurum yönüne hareket eder.

Ordusuyla Erzurum yakınlarındaki Cinis civarında konuşlanmış olan Osman Paşa, belki de hayatından bile umudu kestiği Âsafî vasıl olduğunda canına kavuşmuşçasına sevinerek gecikmeksizin huzuruna kabul eder. Âsafî, gözyaşları içinde Paşa'sını öper, sarılır. Osman Paşa, uzun uzadıya çile dolu esaretinin hikâyesini dinlediği Âsafî'ye nice ihsanlarda bulunur.

Uğruna baş koyacak kadar gönülden bağlı olduğu hamisi Osman Paşa'ya kavuşmakla huzura ve bir süreliğine de olsa rahata erdiğini düşünen Âsafî, firari yolculuğunun yorgunluğunu bile üzerinden atamadan Osman Paşa tarafından Tebriz seferine katılmakla görevlendirilir. Osman Paşa'nın sefere katılma talebini kayıtsız şartsız kabul eden Âsafî, gecikmeksizin orduyla birlikte sefer hazırlığına girer. Osman Paşa ve Âsafî Tebriz seferi hazırlıkları ile meşgulken Cigalazâde Sinan Paşa'dan bir müjde haberi ulaşır. Gazi Giray da bir yolunu bulup İran elinden firar etmiş ve Van Kalesi'ne ulaşmıştır.

Haberi alan Osman Paşa, dünyalar şahsına bağışlanmışçasına mesud bir halde Gazi Giray'ın derhal getirilmesini emreder. Şanına layık bir merasimle karşılanan Gazi Giray, Osman Paşa'nın çadırına yaklaştığında Paşa tarafından ayakta karşılanır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Osman Paşa, Gazi Giray'la uzun uzun halleşip türlü ikramlarda, ihsanlarda bulunur.

Geçmişte nice muharebelerde kader birliği ettiği iki kara gün dostu Âsafi ve Gazi Giray'a kavuşmanın saadeti içinde olan Osman Paşa, bir an evvel Tebriz'e hareket etmek için sefer hazırlıklarına hız verir. Van'da Cigalazade Sinan Paşa tarafından karşılanan Osman Paşa, Sinan Paşa ve Van askerini de yanına katıp Tebriz'e yönelir.

Osmanlı ordusu Tebriz civarına yaklaştığında ilk çarpışma Osmanlı öncü kuvvetleri ile İran öncüleri arasında yaşanır. Osmanlı öncü askerleri akşama değin süren mücadelede hayli kayıp verse de ordu Tebriz'e girmeyi başarır.

Tebriz'i fethetmekle asıl muradına eren Osman Paşa için bundan sonra Tebriz'in muhafazası da büyük önem arz etmektedir. İlk tedbir olarak Tebriz'i surlarla tahkim eder. Çok geçmeden de Kırım tahtının yeni sahibinin Gazi Giray olduğunu, Âsafi'ye de Kefe beylerbeyliğini tevdi ettiğini beyan edip derhal bu hususta hükümete arzın kaleme alınmasını emreder.

Bu dönemde günden güne vücuduna işleyen rahatsızlığı artan ve artık bizzat ordunun başına geçebilecek takati neredeyse kalmayan Osman Paşa, Cigalazade Sinan Paşa'yı kendi yerine serasker tayin edip Âsafi ve Gazi Giray'ı da onun emrine memur eder.

Tebriz'in fethi üzerinden çok geçmemiştir ki Osman Paşa'nın rahatsızlığı İranlılar arasında duyulunca İran tahtının veliahtı Hamza Mirza Tebriz'i geri almak adına yeni umutlara kapılıp olanca askeriyle Tebriz üzerine yürür. Osman Paşa da ordunun kumandasını Cigalazade Sinan Paşa'ya bırakır. Hamza Mirza iki koldan Tebriz üzerine yürürken bir hileye başvurup bir gurup öncü askerini muharebeden kaçır vaziyette gösterip Osmanlı ordusunu aldatmayı düşünür. Bu sahte harekâta aldanan Sinan Paşa'yı Gazi Giray ve Âsafi ikaza çalışsalar da ikna edemezler. Sinan Paşa'nın talimatıyla kaçkını İran gücünün takibine düşen Osmanlı askerinin çoğu kılıçtan geçirilip ölmekten kurtulamaz.

Bu üzücü hadise hasta yatağındaki Osman Paşa'nın ıstırabını şüphesiz bir kat daha artırmıştır. İran ordusu tarafından püskürtülüp Tebriz'e sığınmak durumunda kalan Sinan Paşa'nın gösterdiği bu iktidarsızlığın Tebriz ahalisi üzerinde yarattığı tesirin Osmanlı askerine olumsuz biçimde yansması da fazla gecikmez. Osmanlı ordusundan bazı kişilerin bir hamamda Tebrizlilerce katledildikleri yolunda bir haberin asker arasına sızdırılmasıyla Osmanlı askerinin galeyana gelmesi bir olur. Bir anda Tebriz sokaklarına dalan Osmanlı askeri, şehri yağmaya ve halkı kılıçtan geçirmeye başlar. Galeyana

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

gelen Osmanlı askerinin bu şüursuzca hareketi, kısa zamanda dehşet verici boyutlara ulaşır. Neticede beş altı bin Tebrizli, Osmanlı askeri tarafından öldürülür. Bu ikinci üzücü hadise Sinan Paşa'nın suistimalinin hasta bedeninde yarattığı tahribatın hâlâ etkisinde olan Osman Paşa'ya ikinci bir darbe olup artık bir daha kalkamamacasına hasta yatağına bağlar.

Gerek Sinan Paşa'nın göstermiş olduğu tedbirsizlik gerekse Osmanlı askerinin Tebriz katliamında gösterdiği itaatsizlik, neticede eli güçlenen İran askerinin günden güne Osmanlı karargâhına kadar yaklaşmasına olanak vermiştir. Git gide artan taarruzlarını sürdüren İranlılara güç yetirmekte yetersiz kalan Osmanlı askeri günden güne geri çekilmek zorunda kalır. Artık ömrünün son demlerini yaşamakta olan Osman Paşa, Cafer Paşa'yı Tebriz Kalesi'nde kalmak koşuluyla Diyarbakır beylerbeyliğine atayarak ilerlemiş hastalığına rağmen çaresiz göç yoluna koyulur.

Osmanlı askeri, Cigalazade Sinan Paşa önderliğinde göç üzere harekete geçip Şam Kazan mevkiine henüz ulaşmışken İran askerinin hücumu yine yetişmekte gecikmez. Şam Kazan'a ulaşıldığında püskürtülen İran saldırısı nice zamandır yaşanan talihsizliklerin nihayet bulduğuna dair bir teselli vesilesi olmuştur. Ne var ki tesellinin saadeti gün geceye döndüğünde yerini hüzüne bırakır. Yakalandığı amansız hastalıkta nice zamandır hiç bir düzelme emaresi gösteremeyen Osman Paşa, o gece vefat eder. (29 Ekim 1585/5 Zilka'de 993) Osman Paşa'nın vefatı bir kargaşaya yol açmaması için askerden gizlenir.

Nice zamandır Osman Paşa'nın vefatından istifade fırsatını kollayan Hamza Mirza bu durumu da fırsat bilip Osmanlı ordusuna taarruzdan geri durmaz. Var gücüyle göç yolunda seyretmekte olan Osmanlı ordusu üzerine akın eder. Harekât tedbirini bu kez elden bırakmayan Osmanlı askerinin çetin mücadelesi karşısında uğrayacağı hezimetin tez farkına varan Hamza Mirza çareyi derhal geri çekilip kaçmakta bulur.

Tedbirli davranmanın karşılığında İranlıların bu son saldırısından fazla kayıp vermeden kurtulan Osmanlı ordusu hareketine devam eder. Osman Paşa'nın na'sı ile birlikte Van'a ulaşılır. Vasiyeti gereği cenazesi Diyarbakır'a nakledilen Osman Paşa, burada defnedilir.

4.4. Şecâat-nâme'nin Şekil Özellikleri:

4.4.1. Vezin ve Kafiye:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Eskilere göre şiir “mevzûn ü mukaffâ söz”dür. Yani eskiden vezinli ve kafiyeli sözlere şiir denirdi.³⁸ Bu açıdan şiir, bir anlamda vezin ve kafiye ile ahenklendirilmiş söyleyişlerdir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış *Şecâat-nâme*'de de vezin ve kafiye başta gelen ahenk unsurları içerisinde yer almaktadır.

4.4.1.1. Vezin:

Şecâat-nâme, aruzun remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

Remel bahrinin bu müseddes kalıbı Türk edebiyatında en çok kullanılan kalıplardandır. Kısa oluşu nedeniyle pek çok mesnevi bu kalıpla yazılmıştır.³⁹ Aynı zamanda onbirli hece vezninin 4+4+3 duraklı biçiminin ahengini aksettirmesi ve Türkçeye daha uygun bir kalıp olması yönüyle Türk şairlerince çokça kullanılmıştır. *Şecâat-nâme*'nin sade bir Türkçeye kaleme alınmış olması da bu kalıbın tercih edilmesinde etken olmuştur.

Şecâat-nâme'de mensur dibacedeki manzum parçalar, mesnevi metninin içerisinde yer alan 4 gazel ve iktibas yoluyla metne dâhil edilen 2 beyitte 7 ayrı vezin daha kullanılmıştır:

1. (*fâ'ilâtün*) *fe'ilâtün mefâ'ilün fa'lün* (dibacede vr. 1b'de yer alan 1, 2, 3, 4, 5. beyitler)
2. *mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* (dibacede vr. 3a'da yer alan 1. beyit)
3. *mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün* (dibacede vr. 3a'da yer alan 2. beyit ve vr. 3b'de yer alan 1. beyit)
4. (*fâ'ilâtün*) *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* (dibacede vr. 4a'da yer alan 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. beyitler ile vr. 4b'deki 1, 2. beyitler, vr. 4b/6a arasında yer alan “*Mesnevî hikâyelerinden hâle mutâbık olmagın nazm olunmuşdur*” başlıklı 55 beyitlik manzum hikâye ve manzum metinde vr. 27b'de yer alan II. gazel)
5. *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* (dibacede vr. 6b'de yer alan tarih kıtası)
6. *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* (vr. 39a'da yer alan 3. gazel, vr. 61b'de yer alan 4. gazel ve Şeyh Sa'di'den iktibasla vr. 283b'de yer verilen Farsça bir beyit)

³⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, C. I-II, Akçağ Yayınları, Ankara s. 273.

³⁹ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 220.

7. *fâ'ilâtün mefâ'îlün fâ'lün* (Hafız Divanı'ndan iktibasla yer verilen 6102. beyit)

Sade bir dille kaleme alınmış olan *Şecâat-nâme*, Türkçenin aruza başarıyla tatbik edildiği bir eser olmakla birlikte az da olsa kimi aruz kusurlarını da barındırmaktadır.

XVI. yüzyılda kaleme alınmış pek çok mesnevide olduğu gibi *Şecâat-nâme*'nin de kimi beyitlerinde imâle ve zihaf kusurlarına tesadüf edilmektedir. Arap dilinin bünyesinden doğup sonrasında hemen tüm İslami edebiyatlarda kullanılmış olan aruzun uzun ünlüye sahip bulunmayan Türk dilinin yapısıyla uzlaştırılıp kaynaştırılması, bu vezinle şiirler yazan birçok Türk şairin şiirinde imâle kusurlarını kaçınılmaz kılmıştır. *Şecâat-nâme*'de en çok göze çarpan aruz kusuru imâle olmakla birlikte eserin sade dili içerisinde bu durumu doğal karşılamak gerekir. Eserin geneli içerisinde zihafa dair aruz kusurları imâleye oranla daha azdır. Az sayıdaki zihaf kusurları, ağırlıklı olarak dizelerin ilk ve son tef'ilelerinde yer almaktadır.

Şecâat-nâme'de ahengi artırmak için sık sık medlere başvurulduğu da göze çarpmaktadır. Âsafî, ahenk yaratmak için sıkça med yapmışsa da az sayıdaki Türkçe sözcüklerde yapmış olduğu medlerle ahengi aksatmıştır.

Ulama da aruz uygulamasında çok kullanılmış, üstelik şiirde bir ahenk yaratması bakımından pek çok şairce gerekli görülmüştür. Âsafî de *Şecâat-nâme*'nin ahenk unsurları içerisinde ulamalara geniş yer vermiştir; ancak “elif”, “ayın”, “hâ” harfleriyle başlayan kimi kelimelerde, ünlü ile bitip sonra ünlü ile başlayan iki sözcük arasında ve iki sözcük arasındaki hece düşmeli kimi ulamalarda biraz özensiz davranmıştır.

Şecâat-nâme'de, vezin gereği *eylik* (iyilik-4533), *bir-k-* (bırak-2937) örneklerindeki gibi kimi Türkçe sözcüklerde orta hece düşmelerine de rastlanmaktadır. Kimi zaman da Arapça ve Farsça sözcüklerde veznin zorlamasıyla ses türemeleri görülmektedir. *'akıl* (Ar. 'akl-720), *şekil* (Ar. şekl-827) *şehir* (Far. şeh-1040), *rezim* (Far. rezm-1798), *zırh* (Far. zırh-3038), *vehim* (Ar. vehm-3923), *zahim* (Ar. zahm-3923), *asıl* (Ar. asl-4848). Bu durum *Şecâat-nâme*'ye mahsus bir özellik değil, daha önce ve sonraki yüzyıllarda pek çok mesnevi şairinin eserlerinde de rastlanılan bir dilbilgisi olayıdır.

Âsafî'nin aruz uygulamasında kusurlu görünen kimi beyitlerinden örnekler:

Râsı şekl-i hançer-i bürrândur
Elfi gûyâ tîr-i hûn-efşândur (66)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

- Sürdiler ardınca surh-ı serlerün
Boş gelmedi biri serverlerün (157)
- Didiler geldi irişdi bir çerî
Her birisi ceng eri gâyet cerî (226)
- Bir felâketle geçildi ol Kınık
Geçmedi kes k'olmaya gönli sınık (294)
- Öldi dimekle hemân dönmek m'olur
Bu gazâdan rûyı döndermek m'olur (2385)
- Oğlını bir kaç bin 'askerle hemân
Gönderüp şehr-i Şemâhiye nihân (3682)
- Gerçi kim bunlar zahim-nâk oldılar
Olmayup gören vehim-nâk oldılar (3923)
- Oldı bayrakla müzeyyen keştîler
Ol müşîr için mu'ayyen keştîler (5364)

Şecâat-nâme'de çok az sayıda vezni bozuk dizelere de rastlanmaktadır. Bu türden dizeler, eserin tümü içerisinde kayda değer bir yekün teşkil etmemekle birlikte müstensihden kaynaklı hataların var olabileceği ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir.

4.4.1.2. Kafiye:

Bütün klasik edebiyatlarda olduğu gibi divan şiirinde de şairler, dâhil oldukları geleneğin estetik nizamına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bakımdan divan şiirinde kafiye ve redif gibi unsurların kullanımını büyük ölçüde gelenek belirler.⁴⁰ Âsafî de estetik nizamına bağlı olduğu edebî geleneğin dışında değildir. Divan şiiri geleneği içerisinde ses benzerliğinden çok harf benzerliğine dayanan göz kafiyesi esaslı kafiye anlayışıyla ahenk yaratmakta başarılı bir görüntü çizen Âsafî, vezne olduğu gibi kafiye de hâkimdir. Eserde her türden kafiyeyle rastlanmakla birlikte, çoğunlukla tam ve zengin kafiyelere yer verilmiş, daha az oranda yarım kafiye kullanılmıştır. Şecâat-nâme'de klasik kafiye kullanımı dâhilinde Türkçe, Arapça ve Farsça hemen her türden kelimeyle oluşturulmuş kafiyeler yer almaktadır. Âsafî'nin sade bir dille kaleme almaya özen gösterdiği eserinde Türkçe kelimelerle kafiye yapmaya çalıştığı ve bunda ısrarcı olduğu görülmektedir.

⁴⁰ Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.84.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Âsafî, aşağıdaki örneklerde Türkçe kelimeleri şiirde kafiye unsuru olarak başarılı şekilde kullanmaktadır:

Varayım sana yakîn var sözüm
Diyeim gördüğünü gice gözüm (5b)

‘Arz-ı îmân itmege ben varayın
Eslemese hâke kanın karayın (174)

Girdi ‘asker şehre hep yirleşdiler
Sat u bâzâr itdiler dilleşdiler (992)

Ol dahi serdâra gönderdi ulak
Geldi söyledi ana dutdı kulak (1024)

Didiler emrine kulak asmazuz
Milket-i a’ dâya ayak basmazuz (2379)

Pâre pâre itdiler bayrakları
San yağar yire hazân yaprakları (2460)

Geldi yol üzre önine bir batak
Olmuş imiş âba ol yirler yatak (3490)

Kiminün kârı idi leş taşımak
Elleri degmezdi başın kaşımak (3932)

Su gibi anda geçid var çaglamış
Gördiler deryâ yüzün yah bağlamış (4654)

Oldı cisminde yalan sözler yılan
Ger ziyân itmez yılan dirsene yalan (4752)

Şecâat-nâme’nin ahenk unsurları içerisinde Âsafî’nin önem verdiği bir diğer husus da cinaslı kafiyelerdir. Şecâtnâme’de lâhık cinaslar daha fazla yer almakla birlikte cinaslı kafiyelerin hemen her türüne rastlanmaktadır.

Anmaz oldun lutf-ile çünkim adım
Tevsen-i tab’ım dahi atmaz adım (1440)

Bunca gaflet bu hasâret bendedür
Kulluk itmez dil dimez ki bendedür (1510)

Yolu bir andan dahi at işlemez
Yayını bin kerre çek at işlemez (1965)

‘Aklınız var-ise siz bana uyun
Arkanuz üzre yatup râhat uyun (2634)

Virdi vâfir mâlı rüşvet yerlere

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Umaram Hakdan ki girsün yerlere (6679)

Âsafî, şiirde ahengi zenginleştirmek ve ahenk olanaklarından fazlasıyla yararlanmak için iki kafiyeli (*zû-kafiyeteyn*) beyitlere de geniş yer vermektedir. Bu tür örnekler, XVI. yüzyılda Türk şiir dilinin ulaştığı yüksek ahenk düzeyine bir gösterge olması yönüyle kayda değerdir:

Eyledi gitdi tevekkül hazrete
Sıdk-ile itdi tevessül hazrete (667)

Fursatı fevt itme 'ömrün fevti var
Nükte fehm eyle cihânun mevti var (1507)

Gördi çün a'dâyı kesret üzredir
Ya'ni ol bed-râyı vefret üzeredir (2745)

Anı hoş gördi ta'alluk eyledi
Hâtırın sordı temelluk eyledi (3529)

Yirde avlarlar idi âhûları
Gökden indirler idi tihûları (4485)

Âsafî, şiirde kafiyenin bütünleyicisi ve zenginleştiricisi olarak rediften de geniş biçimde istifade etmiştir. Redif, kısa kalıplarla yazılan manzumelerde meramı ifade edecek kelime sayısını azalttığı için pek tercih edilmez. Âsafî'nin aruzun kısa bir kalıbıyla kaleme aldığı *Şecâat-nâme*'de ek halindeki redifler bir yana birçok beyitte kelime ve kelime seviyesini aşan rediflere yer veriş, sanatını başarıyla sergilediği örneklerdir:

Her biri kârından eylik bulmadı
Sevgüli yârından eylik bulmadı (2518)

Karşu varan nâ-kesin kesdi başın
Niçe pîr ü nevresin kesdi başın (2729)

Köhneyüp yirde yatur bir kal'adır
Görmeyen anı sanur bir kal'adır (3380)

'Askeri itmiş idi bölük bölük
Düşmene varsun didi bölük bölük (4056)

Vâcib oldı ref'i dünyâda anun
Farz idi hem def'i dünyâda anun (5548)

4.4.2. Dil ve Üslup Özellikleri:

XVI. yüzyıl, Türkçenin Arapça ve Farsça etkisiyle külfetli bir dil halini aldığı dönemdir. XV. yüzyıldan sonra dilimize Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin girmesi birdenbire artar. Bunda

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Türkçenin aruz veznine uydurulamaması, Türkçe kelimeler yerine Arapça ve Farsça kelimeler kullanmak mecburiyeti rol oynamıştır denebilir.⁴¹ XVI. yüzyılda aruz vezni yanında dönemin sanat anlayışı da pek çok şairin Türkçe anlatımını olumsuz yönde etkilemiş, tahkiye yönlü eserler içerisinde özellikle mesnevi şairlerinin sade dille yazmalarının önünde bir engel oluşturmuştur. Âsafi'nin,

Müttefiklerdir bu kavle şâ'irân
Ola nazm-ı ahkiye müşkil beyân (6963)

Ahkiye nazmı iken sâde düşer
Nüktelerde şî'r âzâde düşer (6964)

İtmesünler dilerem ehl-i hüner
Ta'na daşıyla beni zîr ü zeber (6965)

şeklindeki ifadesi saf Türkçeyle yazmanın zorluğunu belirtmekle birlikte dönemin sanat anlayışını da ortaya koymaktadır. *Şecâat-nâme*, döneminin Arapça, Farsça kelime ve tamlamalarla yüklü dil anlayışından farklı olarak sade dili ve akıcı anlatımıyla dikkat çekmektedir. Aşağıda yer verdiğimiz ve örneklerini artırdığımız birçok beyit, *Şecâat-nâme*'nin dilindeki sadeliği ve akıcılığı gösteren örneklerdir:

**Her kime karanlıkda irürem
Göricek gündizin anı bilürem (5a)**

**Soydılar bağladılar ellerini
Kesmege ellerini dillerini (5b)**

Aşına şorbacı katsa tuzunu
Eyliğin bilmez çıkartır tozunu (890)

Biri döndürmez ölümden yüzünü
Ölmege öğretmiş anlar gözünü (966)

Her gelenle uğraşalum duralum
Düşmene top u tufengi uralum (1049)

Taş yuvarlarlar idi başlarına
Karşu baş korlar idi taşlarına (1894)

Kiminün gitmiş kesilmiş bir kolu
Kiminün çıkmış gözi görmez yolu (4093)

Bu Kırımdur bunda kurdlar çok olur

⁴¹ F. Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Vilayet Yayınları, İstanbul 1981, s. 85.

Açlığından gice vü gündüz ulur (4573)

Kimisi budın keser kimi kolın
Kimi durmuş gözedür düşmen yolın (5114)

Ura komaya oturmaga anı
Hem yine komaya durmaga anı (5975)

Arapça ve Farsçanın *Şecâat-nâme*'ye etkisi, dönemine göre doğal karşılanabilecek sınırlar içerisinde. Arapçanın etkisi daha çok tevhid, münacat, na't, dua gibi dini içerikli bölümlerde kendini göstermekle birlikte Farsçanın etkisi sıklıkla veznin zorlamasıyla ortaya çıkan *u, ü, vü, çü* gibi bağlaçlı kullanımlarda göze çarpmaktadır. *Şecâat-nâme*'de çağdaşı pek çok mesnevide olduğu gibi Farsça bağlaçlara sadece yabancı kelimelerde değil, biri ya da her ikisi de Türkçe olan kelimeler arasında da yer verilmiştir.

almak u virmek (5517), *baş u cân* (101, 173, 358, 624, 3625, 3723, 3834, 3972, 4442, 4615), *bayrak u sancak* (107a), *tüfeng ü tûr* (3390, 4430, 4463), *yagma vü talan* (246, 2394, 5042)

Şecâat-nâme'de Arapça ve Farsçanın etkisi yalnızca isim cinsinden kelimelerde görülmektedir. Âsafi, içinde bulunup bizzat şahit olduğu birçok olayın anlatımında kullandığı tümü Türkçe olan fiillerde hem iyi bir gözlemci oluşunun hem de tahkiye üslubunun bir getirisi olarak sıkça "görülen geçmiş zaman" çekimine yer vermiştir. *Şecâat-nâme*'nin anlatımında, görülen geçmiş zaman çekimi yanında Türkçenin hemen tüm fiil çekimlerine rastlanmaktadır. Bu noktada günümüzden farklı olarak Eski Anadolu Türkçesi karakterini yansıtan kimi arkaik fiil çekimleri de dikkat çekmektedir:

-ısar: Eski Anadolu Türkçesi'nde en işlek gelecek zaman eki⁴² olan bu ek *Şecâat-nâme*'de *-acak* eki ile birlikte gelecek zaman ifadesinde kullanılmıştır.

Didiler cümle *n'olısar* hâlimiz
Yine varır âhiri ahvâlimiz (2443)
olısar (2458, 4549)

-sa gerek: Aslında gereklilik bildiren bu yapı, gereklilik yanında bir yerde gelecek zaman göreviyle karşımıza çıkmaktadır.

Didi çok cevr eylerem şimdi sana
Başına *gelse gerek* yüz bin belâ (5988)

⁴² Gürer Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 100.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Şecâat-nâme'de emir ve gereklilik kiplerinin çekimlerinde de zaman zaman Eski Anadolu Türkçesi'ne ait çekim özellikleri kendini göstermektedir.

Emir: *-gil*:

İstimâ' eyler isen tut gûşunu

Başına *dirgil* biraz gel hûşunu (5360)

eylegil (436), *göstergil* (2483), *itmegil* (5032), *söylegil* (436, 4878, 6237), *virgil* (6715),

Gereklilik: *-sa gerek*:

Didi ben *varsam gerek* idi ana

Kendü gelsün virmesün zahmet bana (996)

itse gerek (5194), *oysam gerek* (5989), *yitsen gerek* (1560),

Âsafî, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait arkaik kelimeler de kullanılmaktadır. Bu özellikteki kelimeler ve yer aldıkları beyitler şunlardır:

alda- : aldatmak, oyun etmek, kandırmak (4843)

alkit- : alıp gitmek, iletmek (1335, 2030, 3121, 3230, 3268, 3404, 3501, 3615, 3856, 3867, 3981, 4381, 4483, 4576, 4616, 5896, 5903, 6279, 6395)

berkit- : sağlamlaştırmak, pekiştirmek (1041, 1122, 1215, 2144)

bir ugurdan : bir yönden, bir yoldan (1235, 1237, 1631, 1648, 2162, 2442, 3498, 4233, 5018, 212, 6464, 6688, 6776,)

çegzin- : dönmek, dolaşmak (4689)

egsi : ucu yanmış odun, ateş karıştırıcak aygıt (848),

esle- : dinlemek, aldırış etmek, kabul etmek (174)

esri- : sarhoş olmak (1114),

etmek : ekmek (5162)

gen : geniş (3138)

geneş : görüşme (103a, 2359, 2423)

geyim : zırh, savaş elbisesi (4625, 5178)

gezle- : okun gezini kirişe yerleştirmek (1290, 2128, 3037)

ır- : ayrılmak, uzaklaşmak, kovmak, uzaklaştırmak, ayırmak (184, 382)

ıscak : sıcak (3477)

iv- : acele etmek, çabuk davranmak (957, 4068, 4830),

kaçan : her ne zaman, -dığı vakit (4217, 4404, 6788)

kande : nerede (871, 3592, 4809)

karavul : karakol (1192, 3164, 3187, 3190, 3197, 162b, 3822, 4410, 6458)

karvaş- : tutuşmak, kavraşmak (3212, 3801)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

- kayu* : kaygı, tasa, endişe (1708, 1788),
kıçpacı : artta giden hizmetçi (5772),
nacak : balta (889, 3328),
on- : iyileşmek, düzelmek (256, 536, 1687, 1877, 2102, 2551, 3117, 3290, 3356, 3619, 3650)
öri : otlak, mera, çayır (2345)
sarmaş- : sarılmak (3212, 3801),
sın- : kırmak, bozulmak (224, 294, 1048, 1688, 3676, 3920, 3924, 5159)
suvar- : su vermek, sulamak (293)
tapşır- : teslim etmek, tevdi etmek (286, 476, 701, 756, 1685, 1874, 3155, 3649, 4018, 5954, 6823)
tapu : Hazret, ulu kişi; huzur, yan (29, 1758, 5469)
toyla- : ağırlamak, ziyafet vermek (637, 1369)
uyar- : (ışığı) yakmak, parlatmak (6071)
üş- : yığılmak, toplanmak (269, 922, 924, 1672, 1857, 2061, 2223, 2908, 2976, 3209, 3483)
üz- : ayırmak, kesmek, kırmak, parçalamak (1121),
yeyni : hafif (3477)
yezek : karakol, asker müfrezesi (4941, 6404, 6624)
yıltarla- boyuna tasma gibi ip geçirmek (1335, 1427)
yıldür- : estirmek, sallamak, dalgalandırma (287)
yu- : yıkamak (801, 1270, 6284, 6607)
yügriş- : koşuşmak (4502)
- Eserdeki arkaik gramer özelliklerine kimi fiil çekimleri ve kelimeler yanında türetme ve çekim eklerinde de tesadüf edilmektedir.
-uban: -up zarf-fiil ekinin genişletilmiş şekli⁴³ olan Eski Anadolu Türkçesi'nin bu karakteristik zarf-fiil eki *Şecâat-nâme*'de de görülmektedir.
- Mescidi içre varup kıldı namâz
Eyleyüben Hak ta'âlâya niyâz (6268)
varuban (4a), *geyüben* (4b), *düşüben* (6744), *diyüben* (6797)
-durur: Bugünkü *-dur* bildirme eki kimi zaman eski şekliyle *-durur* olarak da karşımıza çıkmaktadır.
Her biri dirdi benem dehr içre bes
Yokdurur dünyâda benden gayrı kes (1933)
budurur (4252, 5720, 6072, 6593, 6946), *oldurur* (74, 954)
-avuz, -asız: İstek kipinin birinci çoğul ve ikinci çoğul kişisinde Oğuzcaya özgü kişi eklerinin örnekleri görülmektedir.
Bunlara n'itmek gerek di sen bize
Kalmayavüz gidevüz yola ize (4441)

⁴³ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 154.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

idevüz (1771), *olavüz* (257, 1752, 6499), *turavüz* (420), *varavüz* (1752), *açasız* (1760), *alasız* (5a), *bozmayasız* (4414), *gidesiz* (5301, 6611), *göresiz* (1761), *idesiz* (6516, 6611), *iresiz* (6430), *olasız* (1747, 4600), *saçasız* (1760), *varmayasız* (4414), *yazasız* (5845)

-ıma: Yeterlik fiilinin olumsuzunda zarf fiil eki *-ı* /*-i* kullanılmıştır.

Cebr-ile *kullanıma*z insân kulu

Şimdi 'âlem oldu hep ihsân kulu (281)

*varıma*z (1802, 1968), *bulıma*z (4979), *alıma*z (5104), *dutıma*z (6472)

Âsafî, söze canlılık katmak amacıyla sıkça deyimlere de yer vermektedir. *Şecâat-nâme*'de günümüzde yaşayan pek çok deyim içerisinde kullanım bakımından bugün unutulmuş yahut farklılaşmış deyimlere de rastlanmaktadır. Örnekler: *agız bir itmek* (1702), *alaylar bağlamak* (280b), *aş yermek* (4717), *avurda çıkmak* (4574), *bagrına düğün urmak* (4871), *barmak hisâbın virmek* (4529), *başına su koymak* (4528), *çalkanmazda kalmak* (1316), *'ahdi sımak* (5802), *'aklı serinden sıçramak* (822), *'aklın aldirmek* (2357), *el arkasın komak* (4008), *el bir eylemek* (5035), *el yitürmek* (1173), *el yumak* (6607), *izi azdırmak* (3044), *kâr kaydın yimek* (5805), *ödi sınımak* (5380), *sînesine dâğ urmak* (4705), *sögünmiş egsiye benzemek* (848), *sözine uydurmak* (4814), *tek durmak* (4849), *kan yalaşmak* (1293), *kanı kurumak* (414), *kanına aş yermek* (3576), *uyhusın uçurmak* (1264), *üni göge çıkmak* (4947), *varını suya salmak* (2190), *yalımı alçak olmak* (5519), *yıldızı düşmek* (1461), *yüz agartmak* (2084), *yüz karasıyla dönmek* (6783), *yüzi ag olmak* (489), *yüzi berk olmak* (1238), *yüzün göge tutmak* (254)

Şecâat-nâme'deki eski zevki yaşatan bu türden kelime ve ekler esere Eski Anadolu Türkçesi'nden Osmanlı Türkçesi'ne geçişte bir geçiş devri eseri olma özelliği katmakla birlikte yukarıda örneklerini verdiğimiz deyimler de Âsafî'nin dilindeki zenginliği ve aynı zamanda sanatçı ruhundaki Türkçe zevkini yansıtmaktadır.

Türkçeyi kendine has bir zevkle kullanan Âsafî'nin dilinde gözden kaçmayan bir husus da söz dağarcığında görülen çeşitliliğidir. Okuyucusuna o günün silahları ile ilgili bilgi sunan çoğunluğu Türk dili kaynaklı olmanın yanında Farsça'dan da alınan *kolçağ*, *geyim*, *cevşen*, *tunç*, *zih*, *kalkan*, *gürz*, *yay*, *şesper*, *köstek*, *kılıç*, *bıçak*, *nacak*, *zırh*, *findık*, *tüfeng*, *hab*, *migfer*, *gez* gibi kelimeler, yine o günün ordu birimlerindeki çeşitli görev adlarına dair *beg*, *beglerbegi*, *yayabaşı*, *bölükbaşı*, *bermek*, *kağılgay*, *karavul*, *yasavul*, *korçı*, *karşu çavuşu*, *çarhacı*, *darb-zen* gibi terimler ve çok az sayıdaki batı dillerinden dilimize girmiş *alarga* (İt.), *kalyete* (İt.), *kinisa* (Yun.), *kadırga* (Yun.),

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

sandal (Yun.), *mil* (Fr.), *tente* (İt.), gibi konuya uygun özellikte seçilmiş kelimeler *Şecâat-nâme*'nin kelime zenginliğini yansıtmaktadır.

Âsafî, kelime zenginliğiyle anlatımını güçlendirdiği gibi dizelerin ses ve ahengini artırmak amacıyla eserinin genelinde ikilemelerden de fazlasıyla yararlanmıştı.

Şecâat-nâme'nin kıymeti okuyucusuna bu şekilde sunduğu geniş dil olanakları yanında hadiselerin nakledilişindeki üslup özelliklerinde de aranmalıdır.

Âsafî'nin üslubundaki belirgin çizgilerin ilki, lazım geleni gerektiği kadar söylemek yönündedir. Bu hususa "...*vücûda gelen kitâb 'alâ eyyi hâl tahrîr ve tastîr olunsa iki Şâh-nâme mikdârı bir kitâb olmak mutasavver idi.*"⁴⁴ şeklinde işaret eden Âsafî, kısa ve özlü söyleyişten yanadır.

Eserinde Kafkas coğrafyasının hareketli yaşantısı içinde geçen olayları kısa ve özlü bir söyleyişle dile getiren Âsafî'nin üslubunda da bir hareketlilik kendini hissettirir. Akıcı üslubunu tekdüzeliğe düşürmemekte gayet başarılı olan Âsafî,

Şöyle rezm oldu 'asırdan şâma dek
Durmadı Rûhü'l-emîn ahşama dek (6645)

Görmez idi göz gözi deycûr idi
Yoldaşından her biri mehcûr idi (6646)

İrdi şeb hem tutdı meydânı gubâr
Her yanadan irdi a'dâ bî-şümâr (6647)

Kimse bakmaz oldu hem yoldaşına
Görse yoldaş urur-idi başına (6648)

Yârdan agyâr fark olmaz idi
İsteyüp gam-h'ârını bulmaz idi (6649)

Çâk çâk-i tîg idi ancak hemân
Pür sadâ olmuşdı meydân ol zamân (6650)

Urduğı düşmen midür bilmez idi
Nîzeler kalkanda iylemez idi (6651)

şeklinde kimi zaman lirik,

Olıgör dünyâda sâhib-ma'rifet
Düşmenin de sana eyler mekremet (3502)

⁴⁴ *Şecâat-nâme*, vr. 2a.

Gitmez imiş cân çıkınca ma'rifet Devlet egninde libâs-ı 'âriyet	(3503)
Devletinden ma'rifet efzûn imiş Tende genc-i ma'rifet mahzûn imiş	(3504)
Devlet olmaz ma'rifetsiz pâydâr Gitse devlet kimse itmez i'tibâr	(3505)
Ma'rifet oldukda devlet gitse hem Yine halk içre mu'azzezsin ne gam	(3506)
Yatsa zer hâk içre yıllarla eger Zâtına noksân irişmez hem zarar	(3507)
Rîze rîze olsa ger eyler bahâ Kem bahâ olmaklık itmez iktizâ	(3508)

beyitlerinde zaman zaman didaktik, yerine göre de pastoral bir şair edasıdır. Aşağıdaki beyitler Âsafî'nin pastoral üslubunun güzel örneklerindedir:

Bâg-ı dehr olmuş ser-â-ser murg-zâr Şâh-ı gülde oldı niçe murg-zâr	(6283)
Câna âteş urdı derdi goncenin Rengi hâkisterdi bülbül peççenin	(6284)
Geymiş idi câme-i sebzîn-çemen Yüzini yumuş gülâb-ile semen	(6285)
Gonciler gûyâ zeberced-şekl idi Hançer-i sûsen ser-â-pâ jeng idi	(6286)
Nergesin destinde pür-zerrîn kadeh Reng ü bûy-ı gül virüp câna ferah	(6287)
Cennete dönmişken 'âlem ol zamân Doldı sahrâ-yı Cinisde sâyebân	(6288)

Sade söyleyişle sözü doğal akışı içinde başarıyla kullanan Âsafî, *Şecâat-nâme*'de:

San'at-ı şî'riyye gerçi bunda yok Ehl-i rezme kıssasından hisse çok	(6967)
--	--------

şeklindeki ifadesiyle eserini sanat yapmak adına kaleme almadığını belirtmektedir. Âsafî, her ne kadar sanat yapma kaygısı içerisinde olmasa da eserinde söz ve anlam sanatlarına da epeyce yer vermiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Şecâat-nâme'de söz ve anlam sanatlarının hemen birçoğuna yer vermekle Türkçenin ses ve anlam olanaklarından ziyadesiyle istifade etmiş olan Âsafî, bu yönüyle sanatçı kişiliğini ispata yeter bir delil ortaya koyabilmiştir. Özellikle cinas, aliterasyon ve tarsilerle sağladığı ahenk yanında mübalağalarındaki hayal genişliği ile telmihlerindeki anlam derinliği Âsafî'nin üslubunu kayda değer kılan önemli özelliklerdir.

Şecâat-nâme, olayları konu bütünlüğü içerisinde hakîmâne bir üslupla nazmetmesi yönüyle de önem arz etmektedir. Âsafî, şahit olduğu olayları hikâye edişte bir sonraki konunun hazırlığını yapıp çoğu kez atasözleriyle desteklenmiş hakîmâne bir girişin ardından bir takım nasihatlarla bulunarak kendine özgü, belirgin bir üslup ortaya koymaktadır.

Âsafî'nin Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1583 yılında Kefe üzerinden İstanbul'a olan yolculuğu esnasında Demirkapı yakınlarında uğradığı Rus eşkıyasının saldırısını anlatışındaki hakîmâne üslubu, bu yönüne ilişkin özgün bir örnektir:

- ...
- Menzili olmuşdı bir gün cûy-ı sünc
Mîşe-zâr içre makâmı oldu künc (4365)
- Zıkr olan ırmagı geçdi niçesi
Niçesinün olmamişken gicesi (4366)
- Sâhil-i nehri alup durmuş 'adû
Girdi araya ayırdı sû-be-sû (4367)
- Kefere-i Rûs-ı ma'kûs ile vâkı' olan cengin beyândur.**
Atalardan bir meseldir bunu yaz
Su uyur ammâ ki düşmen uyumaz (4368)
- Düşmeni her yirde hâzır gör sakın
İtdüğün ef'âle nâzır gör sakın (4369)
- Düşmeni gafletle n'itdi gûş kıl
Pendimi cân gûşına mengûş kıl (4370)
- Düşmenin bir peşşe olursa hemîn
Gaflet idüp olma şerrinden emîn (4371)
- 'Aybına nâzır olan bir düşmeni
Say hezârân dostlardan çok anı (4372)
- Yine çokdur düşmen az'afda iken
Âdemin bir düşmeni bin dostdan (4373)
- 'Azm-i Rûm idüp giderken ol müşîr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

N'itdi gör a'dâ-yı dîne ol dilr (4374)

Kavm-i Moskovdan ki dirler ana Rûs
Kâfir-i bî-dîn Rûs u Engürüs (4375)

...

İçerisinde düşüncenin ağırlık kazandığı hikmetli söz söyleme geleneği, yazılı edebiyatımızın ilk örnekleriyle ortaya çıkmış ve yüzyıllar boyunca kullanılagelmiştir.⁴⁵ Geçmişin yoğun hükmünü bünyesinde barındıran pek çok atasözü, sözü hikmetli kıldığı gibi aynı zamanda söylemi güzelleştiren bir unsur olarak da görülmüştür. Âsafî, bu hususa:

Bu mesel meşhûrdur dirler ezel
Hûbdur sözde k'ola darb-ı mesel (3549)

sözleriyle işarette bulunup yaygın olarak bilinen yahut bugün kullanımdan düşmüş eski atasözlerini hakîmâne üslubu içerisinde başarıyla nazmetmiştir.

Atalardan bu meseldür şöyle bil
Çıkarur inden yılanı tatlu dil (283)

Bez l iden mâlın mezellet pîşesi
Müsrifün dâyim tehîdür kîsesi (580)

İtdüğün her kişi 'âlemde bulur
Bu meseldür inleyen şâhım ölür (1664)

Söyleme her ne kolay gelse dile
Hiç sıvanır mı güneş balçık ile (2002)

Bir meseldür söylenür dillerde hep
Bî-edebden öğrenür âdem edeb (2577)

Her kişiyi kârına Hak irgürür
Bu meseldür iti öldüren sürür (3115)

Atalardan bir meseldir bunı yaz
Su uyur ammâ ki düşmen uyumaz (4368)

Öz zevâline kişi dil bağlamaz
Bu meseldür kendü düşen aglamaz (5957)

Bu meseldir uğrı ol ger hırsız ol
Koma insâfı elinden gözle yol (6145)

Her ziyân bir fen olur dirler mesel

⁴⁵ Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s. VII.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Pîrlerden bunu gûş itdük ezel (6521)

Bir gerekdir rây k'ola dil-pezîr
Bu meseldir aşçı bindir başçı bir (6789)

Şecâat-nâme'nin geneline hâkim olan hakîmâne üslup zaman zaman oldukça hikemî söylemlerle veciz biçimde ortaya konmuş pek çok beyitte de göze çarpmaktadır:

Kim kul olurdu ri'âyet olmasa
Söz tutulmazdı siyâset olmasa (502)

Derdine dermân dilersen sâbir ol
Derde sabr itdün devâya hâzır ol (705)

Fursatı fevt itme 'ömrün fevti var
Nükte fehm eyle cihânun mevti var (1506)

Nakşa bakup kalma var nakkâşî gör
Dehr elinden dildeki bin başı gör (2046)

Bilmeyen âdem değil mi'yârını
Her kişi bilmek gerek mikdârını (3242)

Cevre sabr it ki vefâdır 'âkıbet
Her belânın âhiridür 'âfiyet (3360)

Yegdir ölmek kişi yahşi nâm ile
Sag kalmakdan ise âlâm ile (3943)

Behre-mend olmaz kem-âzâr olmayan
Rahmı olmayandır eylik bulmayan (4010)

Her ne yirde dâne var dâm andadır
Dut kanâ'at gûşesin kâm andadır (4803)

Dâr-ı dünyâda dilâ yokdur sebât
Bir hayâl-i h'âbdır ancak hayât (4821)

Gaza geleneği içerisinde doğan gazavatname türü eserlerin merkezinde yer alan gaza ruhu, doğal olarak bu türün İslami unsurlarla yoğrulması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Manzum gazavatnamelerin besmele, tevhid, naat ve dua gibi bölümlerinde yoğun olarak hissedilen dini muhteva ayet ve hadis iktibaslarıyla da kendini göstermektedir. Âsafi'nin üslubunda gazavatname muhtevasına uygun biçimde söze kutsiyet katıp anlamı güçlendiren ayet ve hadis iktibasları da göze çarpmaktadır. Şecâat-nâme'de iktibâs-ı tâm (tam iktibas) ve iktibâs-ı gayr-ı tâm (yarım iktibas) şeklinde yer alan ayet ve hadislerden birkaç örnek:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

يَا لَيْتَنِي ۖ كُنْتُ تُرَابًا “Ah, ne olurdu ben bir toprak olsaydım.” (Nebe, 78/40)

İtdiler küffâra çok dürlü ‘azâb

Didiler “*yâ leytenî küntü türâb*” (178)

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا “Doğrusu biz sana apaçık bir fetih ihsân ettik.” (Feth, 48/1)

Hâzır ol durma hemân var himmet it

Nusret-i “*innâ fetehnâ*” ile git (3318)

“Allah’tan yardım ve yakın bir fetih.” (Saf, 61/13)

Rehber it “*nasrun minallah*” âyetin

Dilde din “*innâ fetehnâ*” râyetin (556)

إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ “Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım.” (Hud, 11/56)

Kesret-i düşmenle hergiz kaçmadı

Hem “*tevekkeltü ‘alellâhî*” didi (2716)

مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا “Ölmeden önce ölünüz.”⁴⁶

Mü’min olan kişi evvelce ölür

“*En-temûtû*” emrine yüzler sürür (965)

الْحَرْبُ خُدَعَتْ “Harp hiledir.”⁴⁷

Hak resûli didi “*harbe hud’a*” çün

Cân halâs it hîle-sâz ol gün-be-gün (6060)

Şecâat-nâme’de kıssadan hisse çıkarmaya namzet, ibret verici pek çok olayı hikâyeye eden Âsafî, geniş bir kültüre ve hakîmâne bir üsluba sahip oluşunun etkisiyle yer yer bazı hikâyeler de aktarmaktadır. Âsafî’nin Firdevsi’nin *Şehnâme*’sinden ve Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinden aktarmış olduğu kimi hikâyeler de üslubuna uygun, ustaca yer verilmiş örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁶ Ebû Nuaym el- İsfehânî, *Hilyetü’l- Evliyâ*, Beyrut 1967/1387, C. VIII, s. 752.

Bu söz, mutasavvıflarca; “Fenâ fi’llâh (Allahın varlığı içinde yok olma) denilen makama işaret edilen bir hadistir. Bkz. Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 128.

⁴⁷ Ebû Davud, *Kitabü’l- Cihad*, s.101, Hadis No: 2636

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009

Âsafî, hikmetli söz söyleme geleneği içerisinde değerlendirilebilecek hakîmâne üsluptaki beyitlerle ve yer verdiği kimi hikâyelerle yalnızca tanık olduğu hadiseleri aktarmakla kalmamış aynı zamanda okuyucusunun düşünüp ders çıkarmasını da amaçlamıştır.

Eski edebiyatımızda genellikle uzun konuların nazmedilişinde tercih edilen mesnevi nazım şekli, şairin uzun anlatımlarda zaman zaman tekdüzeliğe düşme zaafiyetini de beraberinde getirmiştir. Böyle bir zaafa düşmemenin bilincinde olan hemen tüm mesnevi şairleri, farklı anlatım tarzlarıyla üslubunu renklendirmek yanında kimi zaman geniş edebî tasvirlerle yer verme yoluna da başvurmuşlardır.

Mesnevi planında gerekli yerlere dağılacak şekilde yerleştirilen tasvirler eserin monotonluğunu gideren onu tezyin edip renklendiren en mühim parçalardır. Mesnevi şairi şiirdeki maharet ve ustalığını bu tasvirlerde ortaya koyar, eserini bu tasvirler sayesinde renklendirip etkili hale sokar.⁴⁸ Konuya uygun yorum ve hayallere uyarlanmış geniş edebî tasvirlerle bezeli *Şecâat-nâme*'nin üslubundaki canlı tasvirler de dikkate değerdir. Eserde bir gece tasvirinin ardından güneşin gökyüzü meydanına çıkışındaki gibi tüm ihtişamıyla savaş meydanına çıkıveren Osman Paşa ve askerinin aşağıya aldığımız tasvirindeki teşhislerle zenginleşen hayal genişliği bu hususta fazla söze mahal bırakmasa gerektir:

Geldi bir şeb itdi şâh-ı âfitâb
Tahtını Dârâb-veş tahte't-türâb (1193)

Kalb-i 'akreb dutdı hem şemsin yüzün
Subh olunca açmadı ol gün yüzün (1194)

Leyle-i Kadr idi gûyâ ol gice
Yakdı kandîlin süreyyâ ol gice (1195)

Raks urup oynadı çarh-ı pîre-zen
Dîdesin yummadı aslâ encümen (1196)

Bâl açup pervâz iderdî şeh-pere
Okıyup Nûr âyetini ezber (1197)

Bezm-i rezmi seyr için çarh-ı düâtâ
Mihr ü mehden açdı revzenler semâ (1198)

Ol gice şehir içre olundı nidâ

⁴⁸ Ahmet Atilla Şentürk, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler*, Kitabevi, İstanbul 2002, s. 39.

Tâ ki meş'aller yaka bay u gedâ	(1199)
Emr-i serdâra itâ'at itdiler Dutmayanlara siyâset itdiler	(2000)
Giceler gündüz gibi oldu hemân Ol gice pür-nûr idi cümle cihân	(2001)
'Asker-i seyyâre geçdi bî-şümâr Çıkdı ol dem tahta mâh-ı tâb-dâr	(2002)
Ya'ni subh irdi cihâna toğdı nûr Şarkdan şems-i cihân itdi zuhûr	(2003)
Durdı saf saf 'asker-i mansûre hep Dutmuş-idi havf-ile a'dâyı teb	(2004)

Netice olarak Âsafî'yi şiirindeki üslubu itibarıyla değerlendirdiğimizde, kendine has üslubuyla başarılı bir şair olduğu hükmüne varmak zor değildir.

5. Sonuç:

Âsafî, Osmanlının dünya siyasetinde ve sanatta zirvede olduğu XVI. yüzyılda yaşamış şair bir devlet adamıdır. Hayatının mühim safhasını Osmanlı Şark coğrafyasının bitip tükenmek bilmeyen mücadeleleri içerisinde geçirmiştir. Büyük bir inanç ve sadakatla çalıştığı devlet hizmetinde hızlı yükselişiyle dikkat çekmiştir. Yüksek mevkilerdeki görevlerde uzun süre bulunamayışı, isminin geri planda anılmasına sebep olmuştur.

Âsafî, edebiyat tarihimizdeki yerini Türk mesneviciliğinin gerek üslup gerekse muhteva bakımından büyük gelişme gösterdiği XVI. yüzyılda *Şecâat-nâme* mesnevisi ile almıştır. Ancak, sanatkâr bir kişilik olarak başka bir eser kaleme almayıp kültür merkezlerinden uzakta bir ömür geçirmek durumunda kalmış olması edebî sahada şöhrete kavuşmasına engel olmuştur.

Âsafî, *Şecâat-nâme*'de 1578-1585 yılları arası Osmanlı Şark coğrafyasında yaşanan pek çok mühim hadiseyi tüm tafsilatıyla kaydetmiştir. Eserini duyup işittikleri ile değil bizzat tanıklık ettiği hadiseleri kaleme alarak oluşturmuştur. Eserde konu edilenler, olayı yaşayanla anlatan aynı kişinin kaleminden çıkmış olma özelliğine sahiptir. Bu yönüyle *Şecâat-nâme*, Osmanlı kroniklerinin bazı kere eksik bıraktığı bilgileri doğrulukla tamamlayan bir tarih eseri olma özelliğine sahiptir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Şecâat-nâme, günümüze ulaştırdığı değerli bilgilerle tarihî açıdan olduğu kadar muhtevasında yer alan zengin edebî içerikle edebiyat sanatı açısından da kayda değer bir eserdir.

Şecâat-nâme'de mesnevi tarzı eserlerde kimi kez rastladığımız tekdüzelikten kurtulamamış, durağan bir ifade değil; canlı tasvirlerle ve söz sanatlarıyla zenginleştirilmiş, akıcı bir anlatım hâkimdir. Âsafî'nin hakîmâne ve didaktik bir üslup içerisinde yaşadığı pek çok hadiseyi aktarmada, hissiyattan uzak gerçekçi ve samimi tavrı, aruzu Türkçe ifadeye uyarlamadaki hâkimiyeti, rediflerle sağlamaştırılmış kafiye örgüsü içerisinde çokça kullandığı cinaslı kafiyeler yanında özellikle tarsi, aliterasyon ve ikilemelerle sağladığı ahenk, şiirdeki maharetini ve üslubundaki orijinalliği yansıtan önemli çizgilerdir.

Nesirde de maharetli bir kalem olan Âsafî'nin sade ve akıcı dil kullanımı içerisinde secilerle bezenmiş, ahenkli bir nesir üslubuna sahip olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir.

Bütün bu tespitlerimiz neticesinde Âsafî'nin gerek devlet adamı gerekse de edebî kimliğiyle başarılı bir şahsiyet olduğu sonucuna varıyoruz.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Şeref, “Özdemiroğlu Osman Paşa”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, İstanbul 1911/1329. C. III-IV, s. 1289-1514.

Alî-Şîr Nevayî, *Mecâlisü'n-Nefâ'is-I* (Haz.: Kemal Eraslan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

ÇERÇİ, Faris, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000, C. I-III.

Ebû Davud, *Kitâbü'l- Cihâd ...(?)*

Ebû Nuaym el- İsfehânî, *Hilyetü'l- Evliyâ*, Beyrut 1967/1387.

FLEİSCHER, Cornell H., *Tarihçi Mustafa Âlî Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Gelibolulu Âlî, *Kühü'l-Ahbâr*, Nuruosmaniye Ktp., nu. 3409.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

- Gelibolulu Âlî, *Nusretnâme*, Nuruosmaniye Ktp., nu. 4350.
- GÜLSEVİN, Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.
- İPEKTEN, Haluk - İSEN Mustafa - TOPARLI Recep - OKÇU Naci - KARABEY Turgut, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's- Şuara*, (Haz.: İbrahim Kutluk), C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri Fethi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993.
- LEVEND, Agah Sırrı, *Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnamesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- MACİT, Muhsin, *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C. I-VI.
- Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, C. I-II.
- MENGİ, Mine, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.
- ÖZKAN, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, C. I-II.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, C. II.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Selânikî Tarihi*, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, C. I-II.
- Şecâat-nâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1301.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler*, Kitabevi, İstanbul 2002.

TİMURTAŞ, F. Kadri, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Vilayet Yayınları, İstanbul 1981.

TOLASA, Harun, "15. yy. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir 1982, S:1, s. 1-13.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, C. I-VIII.

ÜNVER, İsmail, "Mesnevi", *Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s.430-563.

YILMAZ, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

ERAVCI, Mustafa, "Dal Mehmed Çelebi Âsafi"

<http://www.ottomanhistorians.com/database/html/dalmehmed2.html>-
(ET: 25.09.2009)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*